

CALENDAR SOVIETIC

- fragment -

1940 - Pentru asigurarea pazei obiectelor de stat si indeplinirea sarcinei serviciului operativ, in iulie 1940, ordinul CPAI (NKVD) URSS Nr.00839 pe teritoriul RSSM s-a format regimentul 237 armat de convoi CPAI (NKVD) URSS, compus din 3 batalioane cu dislocarea in or. Chisinau.

Primul comandant a fost numit maiorul Semion Antonov.

1941 - Conform ordinului pe a 13-a divizie a trupelor de escorta CPAI (NKVD) Nr.022 din 4 iunie regimentului 237 i-a fost inminat Drapelul Rosu transmisibil cu inscriptia "Celei mai bune unitati in divizie la pregatirea de lupta". In aceasta perioada regimentul indeplineste sarcinile de paza a penitenciarelor din or.Chisinau, Balti, Soroca, Orhei, Ismail, Cahul, Bender, escortarea condamnatilor, desfasurarea operatiei speciale de asigurare a ordinii publice.

22 iunie 1941 - in lupta cu agresorii fascisti au intrat subdiviziunile regimentului 237, dislocate in or. Cahul, Ismail, Balti. Regimentului i s-a pus sarcina de organizare a ajutorului la evacuarea populatiei, evacuarea condamnatilor si preintimpinarea evadarilor; luarea sub paza si apararea obiectelor de importanta deosebita a localitatilor.

1941 - In iunie-august efectivul regimentului duce lupte crincene de aparare. La 1 august in regiunea or.Novo-Ucrainca regimentul intra in lupta inegala cu forte superioare ale inamicului, dind posibilitate unitatilor frontului de Sud sa ocupe pozitiile pregatitoare. Soldatii si comandantii regimentului manifesta eroism, in lupta si-au pierdut viata 39 militari, din partea inamicului pina la 500 soldati si ofiteri ucisi, distruse citeva tancuri, artilerie si aruncatoare de mine.

1941-1942 - Dupa luptele pentru Novo- Ucrainca regimentul 237 cu lupte se deplaseaza in directia Dnepropetrovsk, Artiomov, Vorosilovgrad, Piatigorsk, Mahacikala, indeplinind sarcini de lupta si operative, regimentul este transmis unitatii de Garda condusa de generalul Maslennikov.

1942 - Pentru indeplinirea cu succes a sarcinilor puse in fata regimentului 237 si pentru lupta sub Novo- Ucrainca ziua de 1 august a fost declarata ca ziua de nastere a unitatii militare date, conform ordinului CPAI (NKVD) Nr.288 din 23 mai

1942 - Efectivul regimentului se lupta linga zidurile Stalingradului in componenta glorioasei divizii a generalului Rodimteev.

1944 - Conform ordinului CPAI (NKVD) URSS Nr.200 din 10 august regimentul 237 este redislocat in or.Chisinau, indeplineste sarcini de paza a ordinii publice, paza si aparare a obiectivelor de importanta deosebita, paza a institutiilor penitenciare si escortare a condamnatilor.

(...)

(ICNUR)

TRANSFERURILE MASIVE DE POPULATIE IN MOLDOVA SOVIETICA

Cuprins

Introducere.

Capitolul I. Transferurile masive de populatie in RSS Moldoveneasca.

- a) Aspecte generale;
- b) Deportarea din 13 iunie 1941;
- c) Operatiunea "Iug" (6 iulie 1949);
- d) Operatiunea "Sever" (1 aprilie 1951);
- e) Recrutarile fortate la munci;
- f) Soarta deportatilor in Gulag.

Capitolul II. Reabilitarea persoanelor deportate.

- a) Eliberarea deportatilor din asezarile speciale;
- b) Reabilitarea persoanelor deportate;
- c) Avera persoanelor deportate si problemele restituirii ei.

Capitolul III. Consideratiuni privind legalitatea deportarilor si dreptul de a reveni la bastina

- a) Deportarile staliniste si dreptul intern sovietic;
- b) Deportarile staliniste si dreptul international;
- c) Dreptul de a reveni la bastina;

Capitolul IV. Dificultatile repatrierii si necesitatea asistentei financiare din partea comunitatii internationale

- a) Estimarea numarului potentialilor repatrianti;
- b) Dificultatile repatrierii si asistenta financiara din partea comunitatii internationale

Incheiere

Introducere

Aplicind in practica prevederile protocolului aditional secret al tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, la 28 iunie 1940, Uniunea Sovietica a ocupat prin forta armelor Basarabia si Nordul Bucovinei. URSS a anexat un teritoriu de 44.422 km² (circa 15 procente din suprafata teritoriala a Romaniei Mari) cu 3 mil. 200 mii locuitori in Basarabia si 6 mii km² cu peste 500 mii locuitori in partea de nord a Bucovinei .

La 2 august 1940, Sovietului Suprem al URSS, pe baza a 6 judete (Balti, Bender, Cahul, Chisinau, Orhei, Soroca) din Basarabia si a 6 raioane (Camenca, Dubasari, Grigoriopol, Ribnita, Slobozia si Tiraspol) ale RASSM a creat RSS Moldoveneasca si a "primit-o" in componenta URSS.

La 15 august 1940 Prezidiul Sovietului Suprem al URSS a emis doua decrete care au pus inceputul organizarii economiei RSS Moldovenesti pe baze socialiste. In conformitate cu decretul "Cu privire la nationalizarea ban-

cilor, întreprinderilor industriale și comerciale, transportului feroviar și fluvial și mijloacelor de telecomunicații din Basarabia", Prezidiul Sovietului Suprem al URSS a nationalizat cu începere de la 28 iunie toate mijloacele și uneltele de producție fixe în ramurile menționate.

Al doilea decret ("Cu privire la restabilirea pe teritoriul Basarabiei a legilor sovietice referitoare la nationalizarea pământului") a declarat întregul pământ cu bogățiile subsolului, pădurile și apele lui drept proprietate de stat, lichidând astfel proprietatea mosierească și capitalista asupra pământului.

La 4 noiembrie 1940 printr-un decret al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS a fost stabilit hotărul administrativ al RSSM cu RSS Ucraineană, hotăr care în linii mari corespunde cu frontiera actuală dintre Republica Moldova și Ucraina. La vest frontiera cu România a devenit riul Prut. După precizarea "frontierelor", a avut loc reforma teritorial-administrativă, iar în luna februarie 1941 a fost adoptată Constituția RSSM, în care au fost legitimate actul creării RSSM și transformările care au început în Basarabia după 28 iunie 1940.

Ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică a condus la mari procese migraționiste în teritoriile menționate, precum și la transferuri masive de populație. Ultimile au avut loc atît sub imperiul panicii care cuprinde de regulă populația în cazurile ocupării anumitor teritorii, cit și în rezultatul politicii staliniste de stramutare a popoarelor.

Ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei s-a infaptuit contrar voinței majorității populației acestor provincii românești de aceea la vestea despre trecerea Nistrului de către trupele sovietice mii de basarabeni și bucovineni s-au refugiat în România, parasindu-și locuințele și averea. În anul 1940, după datele Ministerului de Interne al României "în legătură cu tristul eveniment al pierderii Basarabiei și Bucovinei s-au refugiat în țară peste 23.000 capi de familie, care n-au vrut să încerce rigorile regimului bolșevic, strain de neam și de mentalitatea noastră românească". Conform recensământului populației din 6 aprilie 1941, "pe teritoriul diminuat al României" au fost înregistrați 68.953 refugiați din teritoriile ocupate de ruși.

În același timp din România și din alte țări au început să se întoarcă în Basarabia și Bucovina de Nord basarabeni și bucovineni plecați de acasă în căutare de lucru, la studii și cu alte scopuri. După unele evaluări "spre 16 decembrie 1940, adică în preajma încheierii repatrierii de peste hotare, s-au întors în URSS circa 300.000 basarabeni, inclusiv peste 220 mii din România fascistă..."

După 28 iunie 1940 a trebuit să-și lăpăde proprietățile în teritoriile ocupate și să se transfere în Germania și populația germană din sudul Basarabiei, stabilită aici la începutul sec. XIX. Operațiunea de evacuare a fost rezultatul "Acordului între Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și Guvernul Germaniei cu privire la evacuarea persoanelor de naționalitate germană de pe teritoriul Basarabiei și cel al Bucovinei de Nord pe teritoriul Germaniei", încheiat la 5 septembrie 1940. Ea a fost inițiată de partea germană și conform acordului menționat urmau să fie evacuate doar persoanele "care și-au manifestat dorința de a se evacua". Dorința de a se evacua putea fi exprimată atît oral cit și în scris. "Evacuarea este benevolă, - se arată în acord, - și de aceea constringerea nu poate fi aplicată nici direct, nici indirect". În realitate evacuarea, declarată benevolă oficial, a purtat un caracter forțat. Populația germană nu a avut de ales, înțelegînd că rămînînd

pe teritoriul sovietic va fi privita ca element dusmanos de ambele guverne. In total din Basarabia si Bucovina au fost transferate in Germania peste 124 mii de persoane. Ele au luat cu sine 22613 cai si alta avere admisa de acordul din 5 septembrie 1940, lasind in urma 59 mii ha pamint, 22.425 case, peste 5000 cai, aproape 16 mii vite mari cornute, 59,7 mii oi, 2 mii porci, 147 mii pasari, un important numar de unelte agricole. La evacuarea populatiei germane din partea URSS au participat unitati ale N.K.V.D., din partea germana trupe S.S., Crucea Rosie germana, Organizatia de transporturi mecanizate a partidului national-socialist, alte organizatii cu experienta acumulata la transferarea germanilor din Tarile Baltice, Galitia si alte teritorii ocupate de Reich pina la acea data .

Dupa evacuarea populatiei germane din sudul Basarabiei paminturile lor n-au fost date in folosinta taranilor basarabeni fara pamint, asa cum ar fi fost firesc, ci la circa 10.000 de familii colhoznice aduse in mod fortat din Ucraina .

Evacuarea nemtilor din sudul Basarabiei si colonizarea paminturilor lor cu familii colhoznice au pus doar inceputul transferurilor masive de populatie din teritoriile ocupate de URSS. Principalele operatiuni de stramutare aveau inca sa urmeze. In prezentul studiu se vor examina acestea din urma, si anume deportarile din 13 iunie 1941, 6 iulie 1949 si din 1 aprilie 1951, precum si recrutarile fortate la munci a populatiei din RSS Moldoveneasca. Evacuarea populatiei germane din sudul Basarabiei nu a constituit pentru noi obiect de studiu dat fiind faptul ca evacuarea s-a realizat dintr-un teritoriu care, in 1940, in cea mai mare parte, a ramas in afara frontierelor RSS Moldoveneesti, deci, si a celor ale actualei Republici Moldova.

Scopul lucrarii este de a elucida conditiile in care s-au desfasurat transferurile masive de populatie din RSS Moldoveneasca, soarta persoanelor deportate in asezarile speciale si a averii lor, procesul eliberarii lor din lagare si cel de reabilitare, dificultatile cu care s-au confruntat si continua se confrunte pentru a se intoarce in Republica Moldova, sa-si recupereze proprietatile si sa se integreze in societatea moldoveneasca etc. Se va incerca, de asemenea a se arata asistenta pe care ar putea-o acorda organisme de resort internationale, in special UNHCR, persoanelor deportate care doresc sa se repatrieze si sa se integreze in societatea moldoveneasca.

Studiul este scris pe baza documentelor de arhiva (Arhiva M.A.E. al Romaniei si Arhiva Nationala a Republicii Moldova) si a bibliografiei existente la tema, precum si pe baza materialelor publicate in presa din Republica Moldova. De un real folos ne-au fost deasemenea materialele puse la dispozitie de Ministerul Muncii, protectiei sociale si familiei, Procuratura Generala, precum si discutiile cu Arcadie Josan, Valentin Pascaru, Sergiu Pruteanu (Departamentul Migratiune al Ministerului Muncii, protectiei Sociale si familiei), Gheorghe Ciubuc (Procuratura Generala), carora autorul le exprima gratitudinea si pe aceasta cale. Sincere multumiri autorul aduce si Biroului UNHCR din Republica Moldova, fara sustinerea financiara a caruia elaborarea acestui studiu ar fi fost imposibila.

Capitolul I.

Transferurile masive de populatie din Moldova Sovietica

a) aspecte generale

In URSS in perioada stalinismului stramutarea anumitor popoare, ori grupuri ale populatiei din locurile lor de origine a fost o politica de stat. Inca in anii '20, pe langa Comitetul Executiv Central al URSS a fost creat un Comitet special pentru stramutari, care sub diferite forme si in diverse subordonari (Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne (NKVD), Ministerul Securitatii Statului, etc) s-a perpetuat pina in luna martie 1959. Transferurile masive de populatie s-au realizat sub diferite motive si au atins un sir de popoare ale URSS. Unele popoare ori grupuri ale populatiei au fost stramutate in Siberia si Extremul Orient pentru a facilita colectivizarea agriculturii, altele pentru a "fortifica frontierele" prin eliminarea din regiunile de frontiera a "elementelor dusmanoase" si a popoarelor care nu inspirau incredere regimului comunist, altele fiind acuzate de colaborationism cu dusmanii etc. In august 1937, de exemplu, Stalin a trasat sarcina ca in Extremul Orient si la frontiera de apus a URSS sa se infaptuiasca "curatirea" zonei de frontiera de elementele care nu inspirau incredere. Ca rezultat, de acum pina la sfirsitul lunii octombrie acelasi an, din RASS Bureato-Mongola, Tinuturile Habarovsc si Primorie, regiunea Cita au fost deportati in doua loturi in Cazahstan si Asia Mijlocie peste 190 mii de coreeni si 8000 de chinezi. Putin mai tirziu coreenii au fost "inlaturati" si din regiunile europene ale URSS. In ajunul razboiului, din RSS Carelo-Fina si regiunea Leningrad au fost deportati finii ingermalandici. Din considerente similare in noaptea de 14 spre 15 noiembrie 1944 circa 110 mii de meshi (georgieni musulmani din Meshet-Djavahetia, regiune a Georgiei, la frontiera cu Turcia) au fost deportati in Asia Mijlocie si Kazahstan. Dupa unele date, in anii stalinismului circa 3 mln. de persoane au fost ridicate din locurile lor de bastina si stramutate la mii de kilometri departare, in Siberia si Asia Mijlocie. Circa jumatate din numarul total l-au constituit 8 popoare (germanii de pe Volga, caracii, calmicii, cecenii, ingusii, balcarii, tatarii din Crimeia, meshii) care au fost stramutate in intregime de pe paminturile lor istorice.

In perioada stalinismului n-a fost ocolita de transferurile masive de populatie nici populatia RSS Moldovenesti. Despre o parte din ele am vorbit deja. In acest capitol vom vorbi despre deportarile din Moldova din 13 iunie 1941, 6 iulie 1949 si din 1 aprilie 1951, precum si despre recrutarile fortate la munci a populatiei.

Deportarile din Moldova pot fi privite sub mai multe aspecte: ca elemente ale "subsistemului fricii", instituit in anii stalinismului in URSS, ca componente ale politicii de deznationalizare a romanilor de la est de Prut, ca metoda de depopulare a Basarabiei, ca metoda de lupta impotriva "dusmanilor poporului" etc. Aici insa nu vom ilustra deportarile cu toata gama de aspecte mentionate, ci vom incerca sa le privim ca elemente ale doctrinei staliniste privind lupta de clasa.

Dupa ocuparea Basarabiei in anul 1940 in tinut au inceput transformari socialiste. Conform doctrinei staliniste, acestea puteau sa aiba loc doar in conditiile luptei de clasa. De aceea regimul a inceput actiuni de teroare impotriva fostilor mosieri, proprietari de intreprinderi, ofiteri, impotriva

fostilor membri activi ai partidelor politice, clerului si intelectualilor ramasi in tinut dupa 28 iunie 1940, care au inceput sa fie considerati drept dusmanii de clasa ai noului regim. Reprimarea acestora nu era intimplatoare: ei erau purtatorii celor mai democratice traditii constituite in Basarabia si, deci, si solul cel mai fertil pentru o rezistenta pe care, bineinteles, regimul stalinist totalitar nu o putea admite. La 13 iunie 1941 cea mai mare parte a persoanelor din categoriile mentionate au fost deportate din RSSM.

Evident ca deportarea din 13 iunie 1941 mai trebuie considerata si element al planului de "fortificare" a frontierilor, prin eliminarea din regiunile de frontiera a "coloanei a cincea", plan experimentat de regimul stalinist in ajunul si in timpul razboiului sovieto-german.

Dupa razboiul mentionat regimul stalinist nu a abandonat teoria luptei de clasa care, confor unei teze enuntate de Satlin in 1928, pe masura constructiei socialismului se inaspreste. Ca urmare, au urmat deportarile din anii 1949 si 1951. In contextul aceleiasi teorii a luptei de clasa deportarea din anul 1949 mai trebuie privita si ca mijloc de accelerare a procesului de colectivizare a agriculturii din RSSM.

Conform doctrinei staliniste, lichidarea chiaburimii ca clasa, intr-un anumit spatiu geografic are loc nu in oricare imprejurari, ci in conditii speciale, si anume cind "miscarea colhoznică tinde spre colectivizarea compactă". In realitate lucrurile se prezentau cu totul altfel. Lichidarea chiaburilor prin exproprierea si deportarea lor avea scopul de a accelera ritmurile colectivizării si a transforma acest proces intr-o actiune de masa.

Se miza pe frica de deportare, care era implantata tot mai adinc in rindul taranilor. Deportarea din iulie 1949 a avut efectul scontat: timp de citeva zile populatia RSSM a trait intr-o stare de frica imensa, ca va fi deportata in Siberia daca nu va intra in colhozuri. In rezultat de la 6 iulie pina la 1 septembrie 1949, in RSSM au fost organizate 750 de colhozuri in care au intrat 183.333 gospodarii taranesti (procentul gospodariilor taranesti colectivizate sporind de la 32,2 la 71,7 procente) .

Desi deportarea din anul 1951 s-a infaptuit pe criteriu confesional dar nu de clasa ea de asemenea trebuie privita in contextul doctrinei staliniste a luptei de clasa. Cea mai grava crima a "martorilor lui Iehova" care au fost deportati din republica, in opinia conducerii Ministerului Securitatii al RSSM, era tendinta lor "de a organiza o munca dusmanoasa in scopul mentinerii prin intermediul bisericii a influentei romanesti asupra populatiei religioase si educarii unei atitudini negative fata de orinduirea sovietica". Clericii si sectantii mai erau acuzati pentru faptul ca "convocau adunari cu caracter antisovietic, raspindeau zvonuri antisovietice, contracarau actiunile puterii sovietice in mediul rural, educau tineretul in spirit antisovietic", romanizau populatia prin atragerea ei in organizatii nationale etc.

Vorbind despre transferurile masive de populatie care au avut loc in RSSM in anii stalinismului mai trebuie subliniat faptul ca vina principala pentru ele o poarta in primul rind conducerea URSS. Opinia conducerii RSSM fata de transferurile masive de populatie nu a fost examinata la Moscova. (Este adevarat si faptul ca in conditiile de atunci putin probabil ca ea sa fi fost luata in seama si sa fi variat de cea de la Kremlin). De exemplu problema evacuării populatiei germane din Basarabia si Nordul Bucovinei a ocolit in totalitate Conducerea de partid si Guvernul RSSM. In Comisiunea mixta sovieto-germana care s-a ocupat cu evacuarea populatiei germane nu a fost inclus nici un reprezentant al RSSM. Reprezentantii RSSM nu au

participat nici la operatiunea de evacuare. Mai mult decit atit, paminturile populatiei germane ramase pe teritoriul RSSM dupa evacuare au fost trecute in subordonarea Comisariatului Popurului al sovhozurilor al URSS, dar nu in cea a organelor de stat republicane. Nu pot fi considerate acte decizionale nici hotaririle adoptate de Guvernul RSSM cu privire la deportarile din anii 1949 si 1951. Ele au fost adoptate in vederea realizarii hotaririlor luate la Moscova.

Este necesar a sublinia si faptul ca stramuturile de populatie din RSSM nu s-au redus doar la deportarile din 13 iunie 1940, 6 iulie 1949 si 1 aprilie 1951. Din RSSM, ca si din celelalte teritorii ocupate de Uniunea Sovietica in urma pactului Ribbentrop-Molotov, erau deportate aproape zilnic anumite categorii de persoane si familii.

La 26 noiembrie 1940, de exemplu, o Consfatuire speciala a condamnat la 5-10 ani de munca in Gulag circa 200 de persoane . In lunile mai si decembrie 1945, in baza unei instructii a NKVD-ului URSS din 10 februarie 1945, 668 de persoane de origine germana care s-au intors in RSSM in urma repatrierii din Germania au fost deportate in RASS Komi (333 persoane) si regiunea Moldotov (335 persoane). Acest fapt face imposibil stabilirea numarului exact al tuturor persoanelor deportate din Moldova in anii stalinismului. Cit priveste numarul persoanelor deportate in urma transferurilor masive de populatie acesta este ilustrat in tabelul nr. 1.

Tabelul nr.1 . Numarul familiilor si persoanelor deportate din RSSM in urma transferurilor masive de populatie din anii 1941, 1949 si 1951*.

13 iunie

1941 6 iulie

1949 1 aprilie

1951

Numarul de familii 4.507 11.293 723

Numarul total de persoane 18.392 35.796 2.617

Inclusiv:

Barbati 9.864 808

Femei 14.033 967

Copii 11.899 842

*Tabelul este alcatuit de autor. Izvor: V.I. Pasat, Trudnye stranitsy istorii Moldovy. 1940-1950, Moscova, 1994, pag. 166-167, 552-557, 634-636.

b) Deportarea din 13 iunie 1941

Operatiunea s-a inceput la orele 2.30 in noaptea de 12 spre 13 iunie 1941 si a cuprins teritoriile ocupate de URSS de la Romania in iunie 1940 - Basarabia si Bucovina de Nord, precum si Tarile Baltice. Din Basarabia si Bucovina de Nord urmau sa fie ridicate 32.423 persoane, dintre care 6.250 sa fie arestate, iar restul 26.173 persoane - deportate (inclusiv 5.033 persoane arestate si 14.542 persoane deportate din RSS Moldoveneasca).

In rezultatul operatiunii au fost ridicate de la casele lor 29.839 persoane, dintre care 5.479 persoane au fost arestate ("membri ai organizatiilor contrarevolutionare si alte elemente antisovietice") si 24.360 persoane au fost deportate. Din acest total al persoanelor arestate si deportate tributul principal l-a platit populatia RSS Moldovenesti: 4507 persoane arestate si 13.885 persoane deportate (in total 18.392 persoane). Din cele 4.507 persoane arestate (capi de familie) din RSSM, 4342 persoane au fost ridicate

conform materialelor întocmite de Comisariatul Norodnic al Securitatii statului, deci din considerente politice, si 165 in baza materialelor întocmite de Comisariatul norodnic al afacerilor interne (dosare penale). La statiile de tren persoanele arestate au fost separate de familiile lor si incarcate in esaloane speciale. Multi dintre acestia au fost supusi represiunilor mai tirziu in timpul aflarii lor in lagare. Fiind invinuiti de activitate antisovietica multi au fost condamnati la pedeapsa capitala, locul lor de inmormintare pina in prezent ramanind necunoscut.

Persoanele ridicate din RSSM au fost surghiunite in RSS Kazaha si RASS Komi, regiunile Omsk, Novosibirsk, Krasnoiarsk. Dintr-un raport al GULAG-ului din luna octombrie 1941 aflam ca la acea data in coloniile din RSS Kazaha, RASS Komi, Tinuturile Altai si Krasnoiarsk si in regiunile Kirov, Omsk si Novosibirsk, din Tarile Baltice, RSSM, si regiunile vestice ale RSS Ucrainene si RSS Bielorusie erau 85.716 persoane, (inclusiv 3.668 persoane din RSS Estona, 12.682 persoane din RSS Lituania, 9.236 din RSS Letona, 22.648 din RSS Moldoveneasca, 9.595 din regiunile vestice ale Ucrainei si 27.887 din regiunile vestice ale RSS Bielorusie) . Deportatii din RSSM erau amplasati in RSS Kazaha (9954 persoane), RASS Komi (352), regiunile Omsk (6085), Novosibirsk (5787) si Krasnoiarsk (470). In Kazahstan deportatii din RSSM se aflau in regiunile Aktiubinsk (6195 persoane), Kzil-Ordinsk (1024) si Kazahstanul de Sud (2735), iar in regiunea Omsk - dispersati in 41 de raioane.

c) Operatiunea "IUG"

Deportarea de la 6 iulie 1949, cu denumirea conspirativa "Iug" (Sud) " s-a infaptuit in conformitate cu hotarirea Biroului Politic al C.C.al P.C. (b) din toata Uniunea, din 6 aprilie 1949, "Cu privire la deportarea de pe teritoriul R.S.S. Moldovenesti a chiaburilor, fostilor mosieri, marilor comercianti, complicilor ocupantilor germani, persoanelor care au colaborat cu organele de politie germane si romane, a membrilor partidelor si organizatiilor profasciste, a gardistilor albi, membrilor sectelor ilegale, cit si a familiilor tuturor categoriilor enumerate mai sus" (vezi anexa 1).

Hotarirea prevedea deportarea din R.S.S.M. pe veci a 11.280 de familii (40.850 de persoane) in regiunile Aktiubinsk, Kazahstanul de Sud si Djambul ale R.S.S. Kazaha, in tinutul Altai, regiunile Kurgan, Tiumeni si Tomsk ale R.S.F.S.R. Asupra celor ce urmau sa fie deportati se extindea efectul decretului Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 26 noiembrie 1948 "Cu privire la raspunderea penala pentru evadarea din asezarile permanente obligatorii a persoanelor deportate in raioanele indepartate ale U.R.S.S. in perioada Marelui razboi pentru apararea patriei", care prevedea, printre altele, ca deportarea se efectua pe veci, fara dreptul de intoarcere pe locurile natale. In cazul evadarii din surghiun, vinovatii urmau sa fie trimisi la ocna pe 20 de ani.

Ridicarea si deportarea "chiaburilor", a fostilor mosieri, marilor comercianti" si a familiilor acestora urma sa fie efectuata potrivit listelor confirmate de Consiliul de Ministri al R.S.S.Moldovenesti, iar celelalte categorii in baza hotaririi unui consiliu special ("osoboe sovesceanie"), instituit de Ministerul Securitatii de Stat al U.R.S.S.

A fost fixat si termenul desfasurarii operatiunii: inceputul operatiunii a fost stabilit pentru 6 iulie 1949, ora 2.00, incheierea ei pentru 7 iulie 1949, ora 20.00.

Cu scopul realizarii hotaririi din 6 aprilie 1949, Consiliul de Ministri al R.S.S.M la 28 iunie 1949 a adoptat hotarirea nr. 509 ss (strict secret) "Cu privire la deportarea din RSS Moldoveneasca a familiilor de chiaburi, a fostilor mosieri si a marilor comercianti". Aceasta continea 5 puncte. Primul dintre ele prevedea confirmarea listelor de "chiaburi, fosti mosieri si a marilor comercianti" care trebuiau sa fie deportati, confirmarea listelor prezentate de comitetele executive ale sovietelor orasenesti si raionale de deputati ai poporului din RSS Moldoveneasca, in numar total de 11.342 familii. Conform punctului 2, listele intocmite pe raioane urmau sa fie transmise Ministerului Securitatii de Stat al RSSM, pentru a se verifica toate datele referitoare la persoanele incluse in liste si a li se preciza domiciliul. Familiile incluse in liste, dar care contineau persoane ce isi faceau serviciul in Armata Sovietica, care erau decorate cu ordine si medalii de lupta si de munca ale URSS, care aveau merite deosebite fata de statul sovietic, urmau sa fie excluse din liste. Restul familiilor urmau sa fie deportate pe viata in regiunile indepartate ale URSS.

Punctul 3 permitea celor deportati "sa ia cu sine valori, bani, imbracaminte, incaltaminte, vesela si alte obiecte casnice, inventar agricol, mestesugaresc si casnic... precum si o rezerva de produse alimentare in volum total de 1500 kg (1,5 tone) de fiecare familie".

Penultimul si ultimul punct al hotiririi respective au incredintat operatiunea de ridicare a deportatilor Ministerului Securitatii de Stat al RSSM si au prevazut adoptarea unei hotariri suplimentare care ar fi stabilit ordinea de confiscare si folosire a averii deportatilor.

Pe data de 6 iulie in R.S.S.M. au fost aduse trupe cu experienta corespunzatoare, acumulata anterior in alte regiuni ale U.R.S.S., inclusiv in Tarile Baltice, fusesera pregatite 30 de esaloane (1573 de vagoane pentru vite), in care deportatii au luat calea Siberiei.

Am mentionat deja ca hotarirea Consiliului de Ministri al R.S.S.M. de la 28 iunie 1949 a aprobat listele a 11.342 familii care urmau sa fie deportate din Moldova. De fapt au fost deportate 11293 de familii (35.796 de persoane dintre care 9.864 barbati, 14.033 femei si 11.889 copii.). Din numarul total al familiilor deportate peste 7.620 au fost ale "chaiburilor", celelalte familii au fost deportate sub acuzatia de colaborare cu autoritatile fasciste, ca familii ale unor membri ai partidelor burgheze care si-au desfasurat activitatea in Basarabia pina la ocupatia sovietica, ca familii ale unor gardisti albi sau ale unor membri ai sectelor religioase ilegale din republica.

Din numarul total de 12.860 al familiilor asupra carora Ministerul Securitatii de Stat al RSSM a intocmit dosare pentru a fi deportate, 1567 familii n-au fost ridicate din diferite motive - catre ziua deportarii intrasera in colhozuri, in timpul operatiei au prezentat dovezi documentare precum ca unii membri ai familiei isi satisfceau serviciul militar in Armata Sovietica, in alte cazuri unii membri ai familiilor aveau ordine si medalii ale URSS, sau pur si simplu in momentul operatiunii isi schimbaseră domiciliul ori se ascusesera pentru a nu fi deportati etc.

La desfasurarea Operatiei "Sud" au participat 4.496 "lucratori operativi" ai Ministerului Securitatii de Stat al URSS (484 "lucratori operativi" ai MSS al RSSM si 4.012 "lucratori operativi" sositi din celelalte republici "surori") si 13.774 ofiteri si ostasi din unitatile militare subordonate aceluiasi minister. La desfasurarea operatiei au fost antrenati si 4.705 activisti ai organelor de partid si sovietice din Moldova.

Pentru a asigura operatia de transport, au fost mobilizate 4069 autovehicule, inclusiv: 1506 automobile din organizatiile de transport locale si 2563 din unitatile militare din districtele militare Odesa si "Prikarpatie".

Hotarirea de la 28 iunie 1949 prevedea deportarea familiilor in intregime, dar nu excludea si deportarea numai a unor membri ai acestora. Drept urmare, pe data de 6 iulie, cind s-a desfasurat operatiunea, au fost ridicati numai acei membri ai familiilor ce se gaseau in acel moment acasa. Asa se face ca au existat numeroase cazuri cind au fost deportati in Siberia numai parintii ori copiii, mama ori tatal cu o parte din copii. Aceasta s-a intimplat in mare masura din cauza ca, desi operatiunea a fost pregatita in taina, populatia din unele sate ale republicii, pe diferite cai a aflat totusi de ea din timp.

In consecinta, multi dintre parinti (cu, ori fara copii) s-au ascuns pe la vecini, prin paduri, dormeau in cimp, nadajduind ca in acest mod familiile lor nu vor fi ridicate. Dar calculele lor au fost gresite:

A. Ceban din satul Frumoasa, raionul Bravicea, ascunzindu-se cu doi copii a ramas in sat, iar sotia cu alti trei a fost deportata. A.Prepelita, din satul Tomai, raionul Leova, cu doua fiice a fost deportata, iar doi fii i-au ramas in sat, fara nici un sprijin etc. Mai trebuie spus ca o parte din cei care s-au ascuns, intorcindu-se acasa si gasind casele pustii si confiscate, si-au ajuns familiile in gari, ori mai tirziu s-au adresat organelor de resort pentru a fi trimisi si ei in locurile de deportare unde se aflau parintii ori membrii familiilor lor. In perioada iulie 1949 - 9 iunie 1952 au plecat "binevol" dupa familiile lor in asezarile speciale 573 persoane.

d) Operatiunea "SEVER"

Operatiunea cu denumirea cifrata "Sever" ("Nord") a inceput la 1 aprilie 1951 ora 4 dimineata si s-a incheiat la ora 20.00 aceiasi zi. Rezultatul operatiunii a fost arestarea si deportarea in Siberia a 723 de familii cu un numar total de 2617 persoane, dintre care 808 barbati, 967 femei si 842 copii. Deportatii au fost incarcati in doua esaloane, care in noaptea de 1 spre 2 aprilie si-au luat calea spre Siberia. Deportatii au ajuns in Siberia in zilele de 13 si 14 aprilie 1951. Datorita faptului ca "excorta a fost vigilenta" in timpul transportarii "din trenuri nu a evadat nimeni". In drum spre locurile de deportare au fost nascuti 4 copii si a murit un deportat bolnav de meningita. Dintr-un raport al MAI al URSS din anul 1956 aflam ca iehovistii din Moldova, de rind cu cei din Republicile Baltice si regiunile vestice ale Ucrainei si Bielorusiei, se aflau in numar total de 7449 in regiunile Krasnoiarsk, Irkutsk si Tomsk.

La ridicarea "Martorilor lui Iehova" au paticipat 546 "lucratori operativi" ai Ministerului Securitatii Nationale, 1127 ofiteri, sergenti si ostasi din subordonarea aceluiasi minister, 275 ofiteri si ostasi din subordinea Ministerului de Interne si 750 persoane din rindul organelor locale, de partid si sovietice.

e) Recrutarile fortate la munci

In anii Puterii sovietice, in special in anii stalinismului, Moscova a tratat RSS Moldoveneasca nu numai ca o sursa de materie prima, dar si "ca o sursa de forta de munca ieftina pentru santierile de constructii, intreprinderile industriale si minile de carbune din diferite regiuni ale tarii sovietice".

Inca in anul 1940 in RSSM a fost creata o Directie republicana pentru

recrutari la munci iar in raioane organizate birouri investite cu largi drepturi pentru a recruta muncitori pentru "santierele comuniste" din raioanele estice si nordice ale URSS. Deja la 9 august 1940, Consiliul economic de pe langa Guvernul URSS a adoptat hotarirea nr.39 cu privire la "recrutarea in localitatile rurale ale Basarabiei a 20 mii de muncitori". La 28 august 1940 Moscova a cerut conducerii de la Chisinau sa efectueze "recrutari suplimentare in judetele RSS Moldovenesti". Pina la 29 noiembrie 1940 organele partidului bolsevic si ale puterii sovietice au mobilizat si au trimis din Basarabia in regiunile indepartate ale URSS 56.365 persoane, numarul planificat fiind de 77 mii.

Razboiul sovieto-german a frinat pentru un timp recrutarea la munci a basarabenilor dar nu i-a pus capat. Din aprilie 1944, cind raioanele de nord ale Basarabiei au fost reocupate de URSS, concomitent cu mobilizarile in Armata sovietica au fost reluate si recrutarile la munci in industriile lemnului, carbunelui, miniera, cimentului, petroliera etc. In anii 1948-1960 numai muncitorii (fara membrii familiei) recrutati pentru munci la "marile santiere comuniste" au depasit cifra de 196 mii de persoane .

Populatia RSSM incerca sa se eschiveze pe diferite cai de la mobilizarea la lucru pe santierele din raioanele indepartate ale URSS. In ultimele luni ale anului 1944, in judetul Bender organele de militie erau in cautarea a 482 dezertori din industria de razboi, in orasul Bender - a 55. In luna decembrie 1944 procuratura judetului Soroca a condamnat la diferite termene de inchisoare pentru eschivarea de la munca in constructiile militare 9 persoane.

In prezent este greu de spus cite persoane au plecat din Moldova in urma politicii sovietice de recrutare la munci. Cunoasterea numarului de muncitori angajati nu permite a stabili cu exactitate numarul persoanelor ce au parasit RSSM, dat fiind faptul ca marimea familiilor muncitorilor recrutati era foarte diferita. Plus la aceasta unii dintre ei plecau fara familii. In anul 1958, de exemplu, cu 801 familii au plecat din Moldova 2967 oameni, in 1959 cu 1016 familii - 3512 persoane . A estima numarul recrutatilor la munci in baza datelor recensamintelor populatiei URSS este de asemenea dificil. Acestea indicau doar originea etnica nu si locul de nastere, ori a aflarii respondentilor in timpul precedentului recensamint. Cu toate acestea putem spune cu certitudine ca politica sovietica de stramutare a popoarelor a condus la aceea ca la sfirsitul anilor '80 peste 500 mii de moldoveni erau "instrainati", raspinditi pe intregul teritoriu al URSS. Marea lor majoritate se aflau in Ucraina, Federatia Rusa si RSS Kazaha (vezi tab.nr.2).

Tabelul nr.2

Repartitia moldovenilor pe republicile URSS conform recensamintului populatiei din anul 1989		
Republica	Numarul	Procente
Total moldoveni	3352352	100
RSS Moldoveneasca	2794749	83.4
RSS Ucraineana	324525	9.68
RSFSR	172671	5.15
RSS Kazaha	33098	0.99
RSS Uzbeca	5595	0.18
RSS Bielorusa	4964	0.1
RSS Lituania	3223	0.1
RSS Gruzina	2842	0.08
RSS Turkmena	2466	0.06
RSS Azerbaidjana	1915	0.07
RSS Kirghiza	1875	0.06
RSS Letona	1450	0.04
RSS Estonia	1215	0.04
RSS Tadjica	879	0.03
RSS Armeana	525	0.02

La intrebarea citi dintre ei au ajuns sa locuiasca pe teritoriul "republicilor surori" in urma deportarilor si citi in urma recrutarilor la munci probabil ca nu se va putea da un raspuns exact niciodata. Mai trebuie de tinut cont si de faptul ca din RSSM, pe langa moldoveni, au fost deportati si recrutati la munci si reprezentantii minoritatilor nationale (rusi, gagauzi, bulgari, evrei etc.) De exemplu, la data de 1 ianuarie 1958 din cei peste 13 mii de deportati din Moldova care se mai aflau in Gulag-urile sovietice moldovenii constituiau doar 7903 persoane . Mai departe, atunci cind vom vorbi despre repatrierea persoanelor deportate, recrutate la munci ori plecate din alte considerente din Moldova, vom vedea ca numarul reprezentantilor minoritatilor nationale care se repatriaza astazi in Moldova este impunator (peste 45% din numarul total al repatriantilor).

f) Soarta deportatilor in Gulag

Viata deportatilor in Gulag a fost foarte grea si plina de lipsuri. Coloniile speciale, de regula, erau construite in locuri aproape nepopulate, in taigaua de nepatruns ori in locuri mlastinoase. Doar o mica parte din deportati au avut conditii satisfacatoare de trai, marea majoritate insa au indurat foame si au locuit in baraci in frig si conditii de antisaniarie, de regula mai multe familii intr-o incapere. Dintr-un raport al NKVD din februarie 1942 cu privire la activitatea de munca si gospodareasca a deportatiilor colonozati in tinutul Krasnoiarsk aflam ca in colhozul "Stahanovet" spatiul locativ ocupat de deportati era de la 1,5 la 2 m2 de persoana; in raionul Bogotolisk deportatii erau cazati in baraci atit de inghesuiti, ca in loc de paturi au fost construite lavite, incaperile erau murdare si nereparate, din care cauza in rindul deportatilor se inregistrau cazuri de imbolnavire. In anul 1949 in localitatea Erbas, regiunea Tobolsk, intr-o baraca de 130 m2 si in localul scolii de 90 m2

au fost "cazati" 197 de oameni, fiecarei persoane revenindu-i cite 1,1 m2 de spatiu locativ. In sectorul de padure Lebedevka regiunea Tiumeni intr-o baraca de 98 m2 au fost "cazate" 28 familii (75 persoane), la fiecare persoana revenind cite 1,3 m2 de spatiu locativ. In majoritatea cazurilor in baraci nu erau nici paturi, mese sau scaune, si deportatii dormeau pe podea.

Pentru a se deplasa dintr-o localitate in alta deportatii erau obligati sa obtina permisiune de la comendurile speciale ale NKVD si sa se prezinte o data sau de doua ori pe luna la aceleasi comenduri pentru a se inregistra.

Prima obligatie a deportatilor in Gulag a fost munca. Ei erau obligati sa lucreze la intreprinderi forestiere, piscicole, de constructii, minere etc. De exemplu 1172 familii (4070) persoane care au sosit in zilele de 23-24 iulie 1949 in regiunea Altai au fost repartizate la munci in modul urmatoar: in colhozuri - 596 familii, in sovhozuri - 516 familii si in trustul de extractie a aurului "Gornoaltaizoloto" - 60 familii.

Desi locuiau in conditii de lagar, deportatii aveau o atitudine foarte constiincioasa fata de munca si foarte multi dintre ei au fost distinsi si recompensati de catre Guvernul URSS, syndicatele de ramura, directiile organizatiilor unde au lucrat, cu medalii, diplome, cadouri etc. "pentru rezultate inalte in munca". Multe din diplomele primite de deportati astazi se afla in Arhiva Nationala a Republicii Moldova in sutele de dosare existente cu cererile deportatilor de a se intoarce la bastina adresate in anii '50 Consiliului de Ministri al RSSM.

Pe "marile santiere comuniste" conditiile de trai ale persoanelor recrutate la munci aproape ca nu se deosebeau de cele ale deportatilor. A.Oleinik, Seful Directiei recrutari la munci a Ministerului rezervelor de munca intr-un raport din anul 1954 mentiona: "Trebuie de spus, ca "Stalingradstroii" nu este pregatit a primi chiar muncitorii fara familii. Lipseste spatiul locativ. In bordee sunt cazate cite 50-60 persoane, barbatii si femeile locuiesc impreuna...". In alt document citim ca "barbatii si femeile timp indelungat sunt cazati impreuna, cantina nu functioneaza, punct medical nu exista. In magazinul din sat lipsesc produsele alimentare necesare, fapte care conduc la aceea ca muncitorii refuza sa lucreze, desfac contractele de munca. Multi dintre ei scriu scrisori rudelor, prietenilor in care descriu conditiile in care au nimerit... In prezent circa 100 persoane s-au imbolnavit de dezinterie. Se pare ca conducatorii acestui santier pina in prezent nu au inteles ca acesti muncitori nu sint detinutii ce au lucrat acolo pina nu demult". Intr-un document, din anul 1958, vorbindu-se despre primirea muncitorilor moldoveni in Kazahstan, se constata : "65 de persoane au fost primite si amplasate direct in cimp, in corturi la o departare de 10 km de la cea mai apropiata localitate..., 33 persoane au fost cazate intr-un camin, starea sanitara a caruia este foarte nesatisfacatoare... Ceilalti muncitori, inclusiv cei cu familii, au fost amplasati in corturi neamenajate".

In anii 1989-1992 in presa din Moldova au fost publicate sute de marturii ale deportatilor despre viata lor din Gulaguri. Fiecare din ele confirma faptul ca deportatii in Siberia s-au pomenit lipsiti de cele mai elementare conditii de trai, iar foamea, frigul si bolile au curmat viata la mii de oameni. Colectarea si publicarea unei culegeri cu marturiile deportatilor despre viata lor in Gulag-uri ar putea fi un pas important de compensare a daunelor morale suportate de deportati.

Capitolul II.

Reabilitarea persoanelor deportate

a) Eliberarea deportatilor din asezarile speciale

Eliberarea masiva a deportatilor din asezarile speciale s-a inceput dupa moartea lui Stalin. Unii deportati, insa au fost eliderati din Gulag si pina la aceasta. De exemplu, in anul 1949 Consiliul de Ministri al RSSM a primit de la deportati 251 de plingeri, in care acestia isi dovedeau nevinovatia si cereau sa li se permita a se intoarce la locul de bastina. O parte a cererilor au fost examinate, si unor familii (in primul rind cele ale caror membri aveau merite deosebite fata de URSS) li s-a permis intoarcerea in republica. Pina la 9 iunie 1952 au fost eliberate din asezarile speciale, ca familii deportate neintemeiat 87 familii (389 persoane) si 108 persoane singure. In anii 1954-1955 pe adresa Consiliului de Ministri al RSS Moldovenesti au parvenit de la deportati 8904 cereri. O parte infima dintre ele au fost examinate si solutionate pozitiv.

Dupa moartea lui Stalin eliberarea deportatilor s-a intensificat de la un an la altul. In perioada 1 ianuarie 1954 - 31 octombrie 1956 din asezarile speciale au fost eliberate 3300 familii: ca "deportate pe nedrept", ca "persoane singure", "din motive de virsta inaintata" sau din cauza "incapacitatii de munca". Astfel in anul 1954 au fost eliberate 1000 familii (2057 persoane), in 1955 -- 1459 familii (3070 persoane), in perioada 1 ianuarie -31 octombrie 1956 -- 831 familii (1823 persoane). Pina la data de 1 august 1961 din asezarile speciale au fost eliberate in total 14.902 familii de deportati din Moldova. La aceiasi data isi mai asteptau eliberarea in Siberia 965 familii. Din cele 14.902 familii eliberate din Gulag 5.747 familii au fost eliberate fara dreptul de a locui pe teritoriul republicii. Ei puteau locui in orice localitate a URSS dar nu in Moldova. Cu toate acestea o mare parte a acestora s-au intors in Moldova locuind la rude, se angajau la munca in colhozuri, sovhozuri, la organizatiile de constructie. Intr-un raport comun al Comitetului Securitatii de Stat al RSSM si a Ministerului afacerilor interne al RSSM, din 13 septembrie 1961, se arata ca "Organele de militie ale MAI al RSS Moldovenesti au intreprins si continua sa intreprinda masuri ca aceste familii sa nu se stabileasca pe teritoriul republicii, de la ei s-au luat recipise cu angajamentul de a parasi RSSM, s-au luat masuri de ordin administrativ, dar aceste masuri nu au dat rezultatele scontate".

Deportatii eliberati din lagare fara dreptul de a locui pe teritoriul RSSM asaltau organele de partid si sovietice cu cereri de a li se permite sa locuiasca pe teritoriul Moldovei. In anii 1958 - 1961 Consiliul de Ministri al RSSM a permis sa locuiasca pe teritoriul Moldovei la 833 familii. Cei care nu puteau obtine permisiunea autoritatilor de a locui la bastina s-au asezat cu traiul in Ucraina, in special in regiunea Odesa in raioanele limitrofe cu Moldova, ori au ales drept loc de trai diferite localitati din Rusia, Kazahstan, etc.

Pina in luna ianuarie 1957 din Gulag-uri in RSSM s-au intors si circa 500 de familii de germani, dintre care 104 familii se aflau in raionul Grigoriopol . In anul 1959 numarul persoanelor de origine germana pe teritoriul Moldovei s-a ridicat la "circa 5 mii persoane", sporind in anul 1972 la "peste 10 mii". Acestia erau nemtii eliberati din lagarele din RSS Kazaha,

regiunile Perm, Sverdlovsk, Celeabinsk, Kurgan s.a. Cea mai mare parte a lor pina la razboiul sovieto-german au locuit pe teritoriile regiunilor Odesa (in care intra si sudul Basarabiei), Nikolaev, Dnepropetrovsk s.a .

Drept baza legala pentru eliberarea persoanelor stramutate din Moldova au servit mai multe hotariri ale Guvernului URSS si decrete ale Prezidiului Sovietului Suprem al URSS adoptate dupa moartea lui Stalin. Asa, in conformitate cu Decretul de la 17 septembrie 1955 cu privire la amnistia cetatenilor care au colaborat cu ocupantii in anii razboiului din anii 1941-1945, din locurile de surghiun au fost eliberate 5681 persoane deportate din RSSM, iar in baza hotaririi Consiliului de Ministri al URSS nr.1963-1052 si din 25 noiembrie 1955 din locurile de surghiun au fost eliberate peste 2000 de familii ale participantilor la razboiul sovieto-german, ale persoanelor decorate cu ordine si medalii ale URSS, familiilor care au avut membri cazuti in razboi de partea sovieticilor, ale profesorilor institutiilor de invatamint, ale persoanelor singure, invalizilor si a persoanelor care sufereau de boli incurabile. Toate familiile mentionate au fost eliberate din locurile de surghiun fara dreptul de a locui pe teritoriul RSSM.

Prin Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 7 ianuarie 1960 (vezi anexa nr.3) au fost abrogate restrictiile si eliberati de sub supravegherea administrativa a Ministerului Afacerilor Interne "fostii comercianti, mosieri, fabricanti, membri ai guvernelor si partidelor politice burgheze expulzati din regiunile de vest ale Ucrainei, din republiciile unionale Moldoveneasca, Lituaniiana, Letona si Estona" , cu alte cuvinte persoanele deportate la 13 iunie 1941.

Ultimii care au fost eliberati din gulaguri au fost "martorii lui Iehova". Unele familii din aceasta categorie au parasit lagarile siberiene tocmai la jumatatea anilor 60.

b) Reabilitarea persoanelor deportate

Eliberarea din asezarile speciale, iar apoi permisiunea pentru deportati si recrutatii la munci de a locui in locurile de bastina nu a insemnat reabilitarea lor. In perioada sovietica cazurile de reabilitare a persoanelor stramutate ori rechizitionate la munci au fost foarte rare.

In RSSM , ca si in intreaga URSS, reabilitarea persoanelor represate in anii stalinismului s-a inceput dupa Congresul XX al PCUS, la care a fost condamnat cultul personalitatii. In RSSM a fost organizata o Comisie de reexaminare a dosarelor persoanelor condamnate pentru activitate contrarevolutionara. In baza materialelor reexamine de acesta comisie, in anii '50 au fost reabilite 1.166 persoane, in marea lor majoritate lideri de partid si sovietici ai fostei RASSM, oameni de stiinta, cultura si arta.

De la sfirsitul anilor 50 procesul de reabilitare a stagnat dar nu s-a intrerupt cu totul. Lucrul de reabilitare s-a infaptuit doar la solicitarea persoanelor care au fost supuse represiunilor ori a rudelor lor. In rezultat, in anii 1962-1987 de catre organele Procuraturii RSSM si organele Comitetului Securitatii de Stat, au fost reexamine dosarele doar asupra 1527 persoane, dintre care 923 au fost reabilite .

In anii restructurarii gorbacioviste procesul de reabilitare a victimelor represiunilor staliniste a fost reluat. Dupa emiterea decretului Prezidiului Sovietului Suprem al URSS "Cu privire la masurile suplimentare de restabilire a adevarului privind jertvele represiunilor din anii 30-40 si inceputul anilor 50", din 16 ianuarie 1989, in cadrul Comitetului Securitatii de Stat al

RSSM a fost creat un grup de lucru care pina la sfirsitul anului 1989 a reexaminat dosarele persoanelor supuse represiunilor de organele extrajudiciare din anii stalinismului.

"Au fost reexamineate 6572 dosare, in baza carora au fost reabilitate 7259 persoane, inclusiv 1789 post-mortem". Pe linga acestea, in primele 8 luni ale anului 1989, Comitetul Securitatii de Stat, in baza recursurilor Procuraturii Republicii, a reexaminat 157 dosare a unor persoane deportate in diferiti ani din RSSM si a "restabilit in drepturi peste 700 persoane"

Dat fiind faptul ca deportarile din Moldova s-au realizat in urma unor decizii a organelor administrative, dar nu judiciare sau extrajudiciare, pina in anul 1989, dosarele persoanelor stramutate la 13 iunie 1941, 6 iulie 1949 si 1 aprilie 1951 nu au fost examinate in vederea reabilitarii. Abia la 10 aprilie 1989 Consiliul de Ministri al R.S.S.M. a adoptat o hotarire cu privire la anulara hotaririi Consiuliului de Ministri al R.S.S.M. de la 28 iunie 1949 "Cu privire la deportarea din RSS Moldoveneasca a familiilor de chiaburi, a fostilor mosieri si a marilor comercianti". Prin aceasta hotarire toti cetateni care au intrat in categoriile mentionate si supuse stramutarilor in anii stalinismului au fost declarati reabilitati. Aceasta regula insa nu s-a extins asupra persoanelor "care au colaborat cu ocupantii fascisti germano-romani". Pentru asemenea cetateni a ramas in vigoare ordinea anterioara privind examinarea cererilor despre justetea deportării lor.

Prin hotarirea din 10 aprilie 1989 ministerele Justitiei, Finantelor, Afacerilor interne ale R.S.S.M., impreuna cu alte institutii din republica, au fost obligate sa pregateasca si in termen de o luna sa propuna guvernului republicii proiectul hotaririi cu privire la ordinea, conditiile si proportiile restituirii averii sau compensarii costului ei cetatenilor reabilitati, cit si solutiunarea altor probleme ce decurg din hotarirea sus-mentionata.

A fost adoptata de asemenea o hotarire a Sovietului Ministrilor al R.S.S.M. si a Consiliului republican al sindicatelor din Moldova, prin care cetatenilor reabilitati li s-a acordat unele inlesniri la primirea spatiului locativ .

In ultimii ani ai existentei sale a condamnat deportarile staliniste si Partidul Comunist al URSS, inclusiv filiala sa din RSS Moldoveneasca. La 1 iulie 1989 Biroul C.C. al Partidului Comunist al Moldovei a adoptat o hotarire cu privire la invesnicirea memoriei jertfelor represiunilor din perioada anilor 30-40 si inceputul anilor 50. In hotarire se sublinia ca "practica represiunilor in masa si a samovolnicilor a avut consecinte tragice pentru oamenii de toate natiunile si nationalitatile, care locuiesc pe teritoriul Moldovei, a influentat in mod nefast asupra republicii, a consolidat in constiinta oamenilor dispretul fata de normele legii si de morala umana. De aceea restabilirea adevarului istoric a capatat o importanta politica foarte mare". S-au "sustinut propunerile oamenilor muncii, organizatiilor obstesti cu privire la declararea zilei de 6 iulie drept zi a comemorarii jertfelor represiunilor staliniste", s-a considerat rational de a inalta in orasul Chisinau un monument jertfelor fardelegilor si represiunilor staliniste, s-a subliniat necesitatea de "a se activa munca comisiilor sociale create in republica cu scopul examinarii cererilor fostilor deportati in vederea restituirii pagubelor materiale, de a acorda toata atentia si grija persoanelor represate nelegitim" etc.

Dupa declararea independentei, condicerea Republicii Moldova a abordat in repetate rinduri problema reabilitarii persoanelor care au avut de sufe-

rit in urma deportarilor din Moldova, iar la 8 decembrie 1992 Parlamentul a adoptat "Legea Republicii Moldova privind reabilitarea victimelor represiunilor politice savirsite de regimul totalitar de ocupatie (7 noiembrie 1917 - 23 iunie 1990)". Scopul legii adoptate de Parlament a fost "reabilitarea victimelor represiunilor politice savirsite pe teritoriul actual al Republicii Moldova, reintegrarea lor in drepturile politice, sociale si civile si compensarea, in masura posibilitatilor, a daunelor materiale pe care le-au suferit, precum si lichidarea altor consecinte ale samovolniciei regimului comunist". In conformitate cu articolul 2 al Legii mentionate, de rind cu alte 8 categorii de persoane ce au avut de suferit in urma regimului de ocupatie, persoanele deportate din Moldova precum si membrii familiilor lor, "inclusiv copiii care s-au nascut in locurile de represiune sau in drum spre ele, persoanele care au fost impuse sau nevoite sa-si urmeze parintii, rudele, tutorii in exil ori la locul de detinere speciala sau ramase fara ingrijirea acestora, precum si copiii persoanelor executate in urma represiunilor politice", au fost considerate victime ale represiunilor politice. Articolul 3 al Legii le-a declarat nevinovate si ele "urmeaza a fi reabilitate in fata societatii si reintegrate in drepturi, indiferent de locul lor de trai in prezent" (sublin. apartine aut.).

Conform textului initial al Legii cererile de reabilitare, puteau fi depuse de "persoanele supuse represiunilor, de alte persoane sau organizatii obstesti interesate". In dependenta de categoria victimelor represiunilor politice ele erau examinate de MAI, Procuratura Generala, Judecatoria Suprema si de judecatoriile populare. Cererile privind reabilitarea persoanelor deportate si a celor "supuse la munca fortata in conditii de limitare a libertatii, inclusiv in coloniile de munca ale NKVD-ului si in batalioanele disciplinare", atit conform textului initial al Legii cit si dupa modificarile ulterioare, sunt examinate de MAI. Persoanele care au fost supuse represiunilor in baza unor decizii a organelor judiciare sau extrajudiciare sunt examinate de catre Procuratura Republicii.

Cererile de reabilitare trebuie sa fie exminate in termen de pina la trei luni de la depunerea lor. Totodata, organele care se ocupa nemijlocit de reabilitare cu dreptul de a adopta decizii in problema data sunt obligate sa examineze toate dosarele, inclusiv asupra carora nu au fost depuse cereri de reabilitare.

Dupa 8 decembrie 1992 Parlamentul RM a facut anumite incercari de a simplifica procedura de reabilitare insa ea continua sa ramina complicata. Printr-o Lege din 26 martie 1996 au fost introduse cateva articole noi in Legea din 1992, prin care Ministerului afacerilor interne i s-a acordat dreptul de a formula concluzii privind reabilitarea persoanelor represate in baza deciziilor organelor administrative, iar Procuraturii Generale - sa formuleze concluzii privind reabilitarea persoanelor represate in baza hotaririlor organelor extrajudiciare. In ceea ce priveste dosarele asupra carora au fost luate hotariri ale organelor judiciare, Procuratura Generala trebuie sa faca recurs in anulare sau sa ia decizie privind refuzul reabilitarii.

Din cauza faptului ca cu reabilitarea persoanelor supuse represiunilor se ocupa nu numai Procuratura Generala dar si MAI autorul acestui studiu a intimpinat dificultati in calcularea numarului persoanelor declarate reabilitate pina in prezent. Ne-a devenit cunoscut ca in anii 1988-1998 Procuratura Generala a RM a reabilitat 40.493 persoane, inclusiv 1219 persoane in anul 1998. Cite persoane insa au fost reabilitate de MAI, care se ocupa in exclusivitate de asa numitii chiaburi nu ne-a fost dat sa aflam. Nimeni nu a fost in stare sa ne spuna cu exactitate nici cit va mai dura procesul de reabilitare.

In opinia mai multor persoane cu care a discutat autorul, actuala redactie a Legii din 8 decembrie 1992, din cauza procedurii de reabilitare complicate, taraganeaza mult procesul de reabilitare a victimelor represiunilor politice.

Ca rezultat, astazi in arhivele Ministerului Securitatii Nationale se mai pastreaza dosare in privinta a circa 7 mii persoane nereabilitate.

Conform procedurii actuale recursurile in anulare sunt examinate de Curtea de Apel, iar ele sunt inaintate Curtii de catre Procurorul General. In anul 1996 Procurorul General a inaintat 18 asemenea recursuri, in 1997 - 98 si in 1998 - 119. Cu asemenea ritmuri de inaintare a recursurilor, procesul de examinare a celor circa 7000 de dosare din Arhiva MSN ar putea dura inca 30-35 de ani. In opinia Procuraturii Generale, iesirea din situatie ar fi ca Parlamentul Republicii Moldova sa aduca modificari art. 5 al Legii din 8 decembrie 1992, care ar permite Procuraturii Generale sa formuleze insasi concluzii de reabilitare asupra dosarelor asupra carora au fost luate decizii de catre organele judiciare ale URSS, precum si sa elibereze certificate de reabilitare.

c) Avera persoanelor deportate si problemele restituirii ei

Proprietatile persoanelor deportate, indiferent de anul deportarii, a fost confiscata si trecuta in proprietatea statului, a autoritatilor locale si cea a colhozurilor. Drept exemplu in acest sens poate servi modul de utilizare a proprietatii persoanelor deportate la 6 iulie 1949.

Dupa cum am mentionat mai inainte punctul 5 al hotaririi de la 28 iunie 1949 prevedea ca "ordinea de confiscare si folosire a averii ramase a persoanelor deportate... sa se stabileasca printr-o hotarire suplimentara". O asemenea hotarire a fost adoptata de Consiliul de Ministri al RSSM peste o zi, la 30 iunie 1949: "Cu privire la confiscarea si comercializarea averii deportatilor de pe teritoriul RSS Moldovenesti".

In conformitate cu aceasta hotarire, familia deportata ("a chiaburilor, a fostilor mosieri, a marilor proprietari, a complicilor cotropitorilor germani, a persoanelor care au colaborat cu organele politiei romano-germane, a membrilor organizatiilor si partidelor profasciste, albgardiste, a membrilor sectelor nelegale") [sic! - dar membrii sectelor legale?] avea dreptul sa ia cu sine o avere ce nu trebuia sa depaseasca greutatea de 1500 kg. Restul averii - plantatiile de vii, livezile, vitele, inventarul, constructiile locative, intreprinderile de productie - urma sa fie confiscata. Avera confiscata a celor deportati trebuia sa fie utilizata pentru acoperirea datoriilor si angajamentele fata de stat. Locuintele si cladirile administrative, intreprinderile de productie (inclusiv morile, fabricile de ulei), inventarul agricol sii mestesugaresc, precum si plantatiile de vii, dupa achitarea datoriilor erau puse in mod gratuit la dispozitia colhozurilor si incluse in fondul indivizibil. Cerealele alimentare, cele furajere si culturile tehnice urmau sa fie predate Statiilor de masini si tractoare (SMT). Batozele si motoarele trebuiau sa fie predate statului. Hotarirea mai prevedea ca imobilele si constructiile agroindustriale confiscate sa fie utilizate cu precadere pentru amenajarea spitalelor, scolilor, caselor de copii, bibliotecilor. Pastrarea si gestionarea averii era pusa pe seama presedintilor sovietelor raionale de deputati ai poporului si a sefilor sectiilor raionale financiare. Ultimul punct al hotaririi avertiza asupra inadmisibilitatii cazurilor de delapidare a averii confiscate.

La 14 iulie 1949, "in legatura cu interpelarile primite cu privire la ordinea de intocmire a documentelor, evaluarii si inregistrarii la venituri a averii

confiscate de la chiaburi si transmise gratuit spre folosirea colhozurilor" Ministerul Agriculturii al RSSM a adoptat instructiunea "Cu privire la ordinea de legalizare si evidenta a averii chaiburilor, transmisa gratuit colhozurilor" (anexa nr.2). Instructiunea explica modul de transmitere a averii confiscate, continutul actelor intocmite in acest scop, precum si faptul ca evaluarea averii era necesar sa se efectueze de o comisie speciala, iar actul evaluarii sa fie aprobat de adunarea generala a colhoznicilor.

Desi hotarirea de la 30 iunie 1949 avertiza asupra inadmisibilitatii cazurilor de delapidare a averii, asemenea fapte au avut loc cu prisosinta. In timpul evaluarii si comercializarii averii confiscate a deportatilor au avut loc incalcari ale legii si abuzuri grave, mai ales din partea conducatorilor comitetelor raionale de partid si executive ale sovietelor de deputati ai poporului si activistilor satesti. Drept urmare, o parte a averii din raioanele Tirnova, Chisinau, Balti, Vadul lui Voda, Riscani, Edinet s.a. a fost furata ori vinduta la pret redus. In raionul Vadul lui Voda, de exemplu, din avutia sechestrata au fost furate lucruri in valoare de 47 mii ruble. Pentru furtul si irosirea averii confiscate de la deportati, organele procuraturii au tras la raspundere judiciara in raionul Chisinau 5 persoane, in raioanele Balti si Riscani - cite 7, in raionul Tirnova - 8 persoane etc.

Soarta averii familiilor deportate in anul 1951 a fost decisa printr-o hotarire a Consiliului de ministri al RSSM din 24 martie 1951 "Cu privire la confiscarea si comercializarea averii deportatilor de pe teritoriul RSS Moldovenesti". Textul acestei hotariri este aproape identic cu cel al hotaririi cu privire la aceeasi problema din 30 iunie 1949, despre care am vorbit mai sus.

Pina la perestroika gorbaciovista deportatilor eliberati din asezarile speciale averea si bunurile confiscate nu li se restituia. Hotaririle si decretele adoptate cu privire la eliberarea lor stipulau, de regula, ca abrogarea restrictiilor "nu implica restituirea averiilor confiscate in timpul deportarii si nu le da dreptul de a se intoarce in locurile de unde au fost expulzat..."

Cauza principala pentru care persoanelor ce se intorceau la bastina nu li se restituia averea si in primul rind locuintele era faptul ca conform hotaririlor cu privire la deportari, casele au fost, in cea mai mare parte, transferate colhozurilor. Acestea au transformat casele deportatilor in gradinite de copii, spitale, farmacii, scoli etc. De exemplu, in raionul Kotovski (astazi Hincesti), prin hotarirea comitetului executiv al Sovietului raional de deputati ai poporului, in casele confiscate de la deportat in anul 1949 s-au instalat cirmuirile colhozurilor, gradinite de copii (218 case), spitale, puncte medicale (10 case), scoli, internate, case de copii (37), cluburi si biblioteci (11), gospodarii comunale raionale (12), ospatarii, magazine (15); au fost folosite in alte scopuri 16 case. Restituirea averii fostilor deportati, inclusiv a caselor lor, ar fi condus, deci, la lichidarea multor institutii de acest fel la sat, ceea ce ar fi provocat un ghem de probleme pentru autoritati.

Situatia a inceput sa se schimbe in timpul politicii de "transparenta" gorbaciovista cind stramuturile masive de populatie au inceput sa fie condamnate de insasi PCUS si autoritatile sovietice. Astfel, la 24 mai 1989 Consiliul de Ministri al RSS Moldovenesti "in scopul ocrotirii drepturilor si intereselor legitime ale cetatenilor, stramutati in mod nelegitim in anul 1949" a adoptat hotarirea "Cu privire la restituirea bunurilor si compensarea daunelor cetatenilor, stramutati in mod nelegitim in anul 1949". Prin aceasta hotarire s-a stabilit ca "tuturor cetatenilor care au fost stramutati fara temei in baza hotaririi CM al RSSM din 28 iunie 1949 nr.509 si care au fost ulterior

reabilitati (indiferent de timpul reabilitarii), li se restituie bunurile ori li se compenseaza costul lor. In caz, daca persoana reabilitata a decedat, bunurile se restituie ori se compenseaza costul lor mostenitorilor legitimi de gradul intii". Pentru a determina marimea averii ce urma sa fie restituita sau a costului ei la comitetele executive raionale si orasenesti au fost create comisii speciale. Pentru cazurile de imposibilitate de a restitui bunurile ori a compensa valoarea lor, hotarirea prevedea ca persoanei reabilite sa i se compenseze dauna prin platirea unei recompense de o marime strict determinata: pentru avere - in limitele a 1,5 mii de ruble si pentru cladiri - in limitele a 5,5 mii de ruble, adica nu mai mult de 7 mii de ruble pentru intreaga avere (inclusiv cladirile, vitele, inventarul agricol si a.m.d.) unei familii deportate. Cererile cu privire la restituirea averii confiscate ori pierdute in urma reprimarilor trebuiau sa fie depuse la comitetele executive raionale in termen de trei ani dupa adoptarea hotaririi, iar in cazul reabilitarii mai tirzii a persoanei represate - in termen de trei ani dupa instiintarea lui despre reabilitare.

La 9 aprilie 1990 CM al RSSM a extins efectul hotaririi sale din 24 mai 1989 si asupra cetatenilor represati neintemeiat in perioada anilor 30-40 si inceputul anilor 50, , iar in luna martie 1993 i-a adus un sir de modificari, in special in articolele ce prevedeau determinarea costului averii.

Ordinea descrisa mai sus de restituire a averii si de compensare a daunelor s-a pastrat pina in anul 1994, deoarece articolul 12 din Legea RM privind reabilitarea victimelor represiunilor politice in prima redactie, a anului 1992, a pastrat procedura de restituire a bunurilor materiale conform Hotaririi Consiliului de Ministri al RSS Moldova din 24 mai 1989. In prezent articolul 12 din Lege , intitulat "Restituirea averii persoanelor supuse represiunilor" stipuleaza:

"Cetatenilor Republicii Moldova, supusi represiunilor politice si ulterior reabilitati, li se restituie, la cererea lor sau a mostenitorilor lor, averea confiscata, nationalizata sau luata in alt mod.

In cazurile, cind averea nu poate fi restituita, se recupereaza valoarea ei, luindu-se ca baza preturile in vigoare la data satisfacerii cererii. Daca valoarea averii nu poate fi determinata, dauna se recupereaza prin achitarea compensatiei.

Modul de restituire a averii, de recuperare a costului ei sau de achitare a compensatiei, precum si marimea platii pentru imobil, se stabilesc de Guvern...Persoanele care urmeaza a fi evacuate din casele restituite sunt asigurate cu spatiu locativ peste rind, la momentul evacuarii, de catre autoritatile administratiei publice locale, in conformitate cu legislatia".

In 1989 a fost creata si o Comisie guvernamentala pentru examinarea cererilor fostilor deportati, condusa de M. Platon, prim-vicepresedinte al Consiliului de Ministri al RSSM. Dupa datele preliminare ale acestei comisii pagubele pricinuite deportatilor din anul 1949 constituiau circa 77 milioane ruble. Aceasta suma urma sa fie platita deportatilor din bugetul republicii si "din mijloacele colhozurilor si sovhozurilor".

Indata dupa adoptarea hotaririi din 24 mai 1989 o parte din cererile deportatilor de a li se restitui averea sau a fi despagubiti au fost satisfacute. Mai tirziu insa, dificultatile economice cu care a inceput sa se confrunte republica si birocrtismul in examinarea cererilor a spulberat speranta deportatilor ca-si vor mai vedea vre-o data bunurile recuperate sau ca vor fi despagubiti. Pina la 14 noiembrie 1989, de exemplu, "in raioanele Leova, Anenii-Noi, Ceadir-Lunga, Slobozia si intr-un sir de alte raioane" nu

fusesera satisfacuta nici o cerere inaintata de persoanele deportate ori urmasii lor in drept. La inceputul anului 1990 redactiile ziarelor si revistelor au inceput sa primeasca scrisori in care deportatii se plingeau ca intreaga avere a familiei ce o aveau la anul deportarii a fost evaluata de organele financiare la 60- 100 de ruble . Situatiia nu s-a schimbat cu mult nici in prezent si multi dintre deportati considera procesul de restituire a averii drept o farsa.

Credem ca aceasta stare de lucruri ar putea sa se schimbe daca Guvernul Republicii ar putea obtine resurse financiare de la organismele financiare in acest scop, si daca la procesul de compensare a pagubelor ar putea fi atrasa Rusia, ca succesoare a URSS. Parlamentul Republicii Moldova a insarcinat guvernul sa actioneze in acest sens inca in hotarirea sa din 8 decembrie 1992 "Cu privire la punerea in aplicare a Legii privind reabilitarea victimelor represiunilor politice savirsite de regimul comunist totalitar de ocupatie (7 noiembrie 1917-23 iunie 1990) ". Pina in prezent insa interventiile Guvernului RM pe linga Moscova au ramas fara rezultat.

Dupa 1989 problemele aparute in restituirea averii sunt legate in primul rind de dificultatile economice prin care trece Moldova si de lipsa cadrului legislativ necesar penru repunerea in drepturi a persoanelor stramutate. Statului, care nu are posibilitate sa achite salariile si pensiile populatiei, nu a rezolvat inca in totalitate problema "refugiatilor" (IDPs) din Transnistria, ii este greu sa gaseasca resurse financiare pentru a compensa pagubele suportate de populatia stramutata in regiunile indepartate ale URSS. Mai sunt si cauze "de ordin tehnic". Dupa 50-60 de ani de la deportari este dificil a stabili cu exactitate pagubele suportate de deportati.

Capitolul III.

Consideratiuni privind legalitatea deportatilor si dreptul deportatilor de a reveni la bastina.

a) Deportarile staliniste si dreptul intern sovietic

Deportarile staliniste au fost acte ilegale care au incalcat atat Constitutia URSS in vigoare la acea data (din anul 1936), cit si cea a republicilor unio-nale care constituiau Uniunea Sovietica.

Deportarile din anii stalinismului in general, si cele din RSSM in parti-cular, au violat aproape fiecare articol din Capitolul X al Constitutiei sovietice, care se referea la drepturile si obligatiunile fundamentale ale cetatenilor (Fundamental Rights and Duties of Citizens). Maniera in care au fost infap-tuite deportarile, conditiile de viata care li s-a impus deportatilor au incalcat un sir de drepturi care se "asigureau" cetatenilor de Constitutia URSS: dreptul cetatenilor la "odihna si concediu" (art.119), "intretinere la batrinete si in caz de boala ori pierdere a capacitatii de munca" (art.120), educatie (art. 121), "libertatea constiintei" (art.124), "inviolabilitatea persoanei" (art.127), "inviolailitatea locuintei" (art.128) etc.

Deportarile din Moldova din anii 1941, 1949 si 1951, in timpul carora oamenii au fost ridicati de la casele lor cu forta si cu confiscarea averii, indiferent de virsta si starea sanatatii, fara judecata au violat in mod flagrant si Constitutia RSS Moldovenesti.

Constitutia RSSM din februarie 1941 (care cu unele modificari a fost in vigoare pina in anul 1978), garanta cetatenilor RSSM un sir de drepturi si

libertati. Conform Constitutiei, de exemplu, nimeni nu putea sa fie arestat decit in urma unei hotariri judecatoresti ori cu sanctiunea procurorului (art.105), iar proprietatea "personala" era aparata prin lege (art.10). Articolul 106 din Constitutie apara prin lege "neatinjerea locuintei" .

In URSS caracterul anticonstitutional al deportarilor staliniste a fost subliniat pentru prima oara public de Nikita Hruscirov in cuvintarea sa din 25 februarie 1956 de la Congresul XX al PCUS. In sirul de crime comise de Stalin el a inclus si deportarea caracilor, calmicilor, cecenilor, ingusilor si balkarilor din locurile lor de origine. Dar dupa condamnarea cultului personalitatii autoritatile sovietice au facut foarte putin pentru reabilitarea popoarelor deportate si intoarcerea lor la locurile de bastina, deoarece schimbarile survenite in URSS dupa Congresul XX al PCUS au fost superficiale, de suprafata, nu au avut scopul de a schimba natura regimului instituit de Stalin. In consecinta unele dintre popoarele deportate lupta si in prezent pentru revenirea lor la bastina.

Vina principala pentru transferurile masive de populatie din Moldova, dupa cum am mentionat deja, o poarta conducerea de partid si sovietica a URSS. Totodata trebuie de spus ca multe persoane au nimerit in listele de deportare in urma servilismului conducatorilor locali, denunturilor, fapt care nu priveaza de vina in totalitate societatea moldoveneasca. Mai trebuie de amintit si faptul ca multi dintre deportati intorcindu-se la bastina erau tratati de consateni cu dispret, erau priviti cu ostilitate.

b) Deportarile staliniste si dreptul international.

Pina in prezent interzicerea transferurilor masive de populatie fie ca au loc in timp de razboi sau de pace, pe un teritoriu ocupat sau sub proprie suveranitate, nu si-au gasit inca codificarea in dreptul international. Cu toate acestea suntem in drept sa credem ca ele, daca s-ar produce, constituind o flagrantă incalcare a drepturilor omului, nu ar mai fi o "afacere interna" a statului ce le-ar infaptui, dar a intregii comunitati internationale. Alfred M. de Zayas, unul dintre cercetatorii cei mai cunoscuti in problematica transferurilor masive de populatie, inca in anul 1975 scria in acest sens urmatoarele: "It may contended that if apartheid is no longer the exclusive concern of the state of South Africa, then surely massive displacements of population with the attendant inhumanities and the high loss of life due to exposure and starvation are also the legitimate concern of the international community, even if such displacement occur wholly within the borders of a sovereign state" .

Aparitia in cadrul OSCE a asa-numitului "Cos III al dimensiuni umane" (OSCE Human Dimension "Basket III"), reactiile comunitatii internationale din ultimii ani la cazurile de inalcare a drepturilor omului din unele tari sunt dovezi ca preocuparea comunitatii internationale pentru respectarea de catre state a drepturilor omului a sporit semnificativ dupa 1975. O realizare importanta in domeniul dimensiunii umane, care, in opinia noastra, poate fi o garantie a nerepetarii unor deportari masive de populatie de tipul celor staliniste, este Documentul Reuniunii CSCE de la Moscova cu privire la Dimensiunea umana (4 octombrie 1991) in care statele participante au declarat in mod categoric ca angajamentele luate in domeniul dimensiunii umane are matters of direct and legitimate concern to all participating states and do not belong exclusively to the internal affairs of the state concerned.

In anii postbelici inasa, comunitatea internationala nu era atit de preocupata de problematica drepturilor omului ca in prezent, iar principiul neames-

tecului in afacerile interne a statelor era absolutizat. Mai mult decit atit, transferurile masive de populatie daca se infaptuiau in baza unor tratate interstatuale erau considerate legale, atit doar ca ele trebuiau sa se desfasoare "intr-o maniera umana si de ordine".("in an orderly and humane manner") .

Este adevarat ca pe parcursul celui de-al doilea Razboi mondial Aliatii, inclusiv URSS, s-au exprimat in repetate rinduri impotriva transferurilor masive de populatie, inasa condamnările lor s-au limitat doar la deportările infaptuite de autoritățile hitleriste . Dar, desi in Carta Tribunalului Militar International de la Nurenberg deportările au fost calificate drept "crime de razboi" si "crime impotriva umanitatii", iar unii criminali de razboi erau deja judecati pentru crime care includeau si transferul masiv de populatie , dupa cum am mentionat mai sus, ele au continuat si in primii ani postbelici.

Este important de subliniat faptul ca in timpul procesului de la Nurenberg transferurile masive de populatie infaptuite de autoritățile germane naziste au fost condamnate cu vehementa si de reprezentantii URSS. La 26 februarie 1946, de exemplu, L.N.Smironov, Assistant Prosecutor for the Soviet Union, a condamnat expulzarile de populatie infaptuite de autoritățile germane in Polonia, Iugoslavia si Slavonia, calificindu-le drept crime impotriva umanitatii. Pentru a demonstra responsabilitatea acuzatului Joachim von Ribbentrop, ex-Ministru al Afacerilor externe al Reich-ului, pentru expulzarile slovenilor din Germania el a citat un raport german cu titlul "The Expulsion of the Slovenes from Germany to Croatia and Serbia, as well as of Serbs from Croatia to Serbia", aprobat de Ribbentrop la 31 mai 1941, concluzionind: "We are thus able to prove that the direct responsibility for this crime against humanity rests on the Defendant Von Ribbentrop" (sublinierea ne apartine).

Sustinind inasa faptul ca in anii postbelici interzicerea transferurilor masive de populatie nu isi gasisera codificarea in dreptul international, nu dorim nici de cum sa sustinem ca deportările staliniste nu intrau in contradictie cu unele angajamente luate de URSS pe plan international in domeniul protectiei drepturilor omului. Este destul sa amintim ca deportarea de la 13 iunie 1949 s-a infaptuit la numai citeva luni dupa adoptarea, la 10 decembrie 1948, de catre Adunarea Genrala a ONU a Declaratiei Universale a Drepturilor Omului, iar la 9 decembrie 1948 fusese adoptata Conventia cu privire la prevenirea si pedeapsa pentru crima de genocid

Article 2 of the Convention defines genocide as encompassing any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnic, racial or religious group, as such:

- a) killing members of the group
- b) causing serious bodily or mental harm to members of the group
- c) deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part
- d) imposing measures intended to prevent births within the group
- e) forcibly transferring children of the group to another group .

Daca luam in seama conditiile in care au fost transportati deportatii in Siberia si Asia Mijlocie, conditiile lor inumane de viata si de trai in Gulaguri, credem ca nu este greu a demonstra ca deportările au condus la moartea unui numar impunator de deportati precum si la "serioase daune corporale si mentale" la membrii "grupurilor" deportate din Moldova ("Martorii lui Iehova" a fost un grup religios care se inscrie intocmai in termenii Conventiei) si, deci, ca au fost in contradictie cu prevederile Conventiei mentionate mai sus.

c) Dreptul de a reveni la bastina

Dreptul primordial pentru persoanele supuse deportarilor trebuie sa fie cel de a reveni la bastina. Pina in prezent insa de acest drept sunt private popoare intregi, inclusiv unele dintre cele care au cazut prada samovolniciei staliniste. Un exemplu in acest sens sunt meshii care au fost deportati in luna noiembrie 1944 din Georgia in Uzbekistan. Timp de peste 50 de ani incercarile lor de a se intoarce la bastina au intimpinat mai intii rezistenta autoritatilor sovietice, iar apoi a celor georgiene si a populatiei de astazi a Meshetiei. Pina in prezent au reusit sa se intoarca la bastina doar circa 300 meshi.

Dupa dezmembrarea URSS, Statele membre ale CSI, dorind sa restabileasca in drepturi popoarele si persoanele deportate din locurile lor de origine, au semnat la 9 octombrie 1992, la Bishkek, un acord "Cu privire la restabilirea in drepturi a persoanelor, minoritatilor nationale si a popoarelor deportate" (Agreement on question related to the restoration of the rights of deported persons, national minorities and peoples"). In Acord, statele au condamnat practica totalitara din trecut de stramutare fortata a popoarelor, a minoritatilor nationale si a cetatenilor fostei URSS si si-au luat angajamentul sa asigure "to deported persons voluntarily returning to the places of their residence at the moment of deportation, political, economic and social rights and conditions for their accommodation, employment, education, national, cultural and spiritual development, that are equal to the rights of citizens permanently residing there".

Din pacate pina in prezent Acordul citat mai sus ramine neoperational si, ca alte sute de acorduri semnate in cadrul CSI, nu este privit de statele semnatare ca un document obligatoriu pentru ele. Neajunsul esential al Acordului este faptul ca el nu prevede un mecanism de implementare a lui.

Dreptul persoanelor deportate de a se intoarce la bastina este recunoscut si de legislatia interna a Republicii Moldova. Articolul 11 din "Legea Republicii Moldova privind reabilitarea victimilor represiunilor politice savirsite de regimul comunist totalitar de ocupatie (7 noiembrie 1917 - 23 iunie 1990)", din 8 decembrie 1992, stipuleaza: "Se recunoaste dreptul persoanelor supuse represiunilor si ulterior reabilite de a domicilia in localitatile in care au trait pina la represiune. Acest drept se recunoaste si pentru membrii familiei lor, precum si pentru rudele care au trait impreuna cu ele".

Vom vedea insa mai departe, ca acest drept in mare masura ramine declarativ.

Ceea ce este necesar in prezent este includerea dreptului de intoarcere la bastina a persoanelor si popoarelor deportate in "lista" drepturilor fundamentale a drepturilor omului. Sustinem intru-totul ideea expusa de unii specialisti in dreptul international cu privire la necesitatea adoptarii unei Conventii privind prevenirea si pedeapsa crimei de transfer masiv de populatie. Avem convingerea ca adoptarea unei asemenea Conventii nu numai ca ar conduce la reducerea cazurilor de transfer masiv de populatie, dar va contribui si la facilitarea procesului de intoarcere la bastina si integrare in societate a persoanelor si popoarelor deportate in anii stalinismului.

Capitolul 4.

Dificultatile repatrierii si necesitatea asistentei financiare din partea comunitatii internationale

a) Estimarea numarului potentialilor repatrianti

A estima numarul potentialilor repatrianti din rindul fostilor deportati si recrutati la munci este un lucru foarte dificil, dat fiind faptul ca vointa lor de a se intoarce in Moldova este determinata de un sir de factori obiectivi si subiectivi. Pe langa aceasta in prezent in RM nu exista un sistem bine pus la punct de inregistrare a cererilor de repatriere. Colaboratorii Departamentului Migratiune al Ministerului Muncii, protectiei sociale si familiei (MMPSF) au declarat autorului studiului ca anual autoritatile moldovenesti primesc 300-500 de cereri de repatriere dar o cifra exacta ei nu pot numi, dat fiind faptul ca cererile sunt trimise in diferite instante (Administratia Presedintelui, Guvern, Parlament etc). Mai mult decat atat colaboratorii Departamentului Migratiune nu pot spune cu excitatie nici numarul exact al cererilor de repatriere venite pe adresa MMPSF deoarece pina in prezent nu s-a facut o clasificare a cererilor dupa categorii (deportati, recrutati la munci, plecati din republica din motive economice etc.). Pentru a face o asemenea clasificare Departamentul nu are resursele umane necesare.

In acelasi timp discutiile purtate cu lucratorii Dpartamentului Migratiune a Ministerului muncii, protectiei sociale si familiei ne-a convins ca numarul potentialilor repatrianti din rindul persoanelor deportate si recrutate la munci in anii stalinismului, a urmasilor lor ramine destul de inalt, iar drept dovada serveste numarul persoanelor repatriate in Republica Moldova in anii 1994-1998, inregistrate de Departamentul Migratiune al MMPSF (vezi tab. nr.3). Din tabel vedem ca intr-o perioada de 5 ani in Republica Moldova s-au repatriat 34.113 persoane. In realitate numarul lor a fost probabil cu citeva mii mai mare, deoarece datele din tabel nu cuprinde numarul total al persoanelor care s-au repatriat in raioanele de est ale Republicii Moldova. Datele ce se refera la orasele Tiraspol si Tighina precum si la raioanele din stinga Nistrului sunt incomplete, deoarece autoritatile de la Chisinau nu controleaza teritoriul pretinse "Republicii Moldovenesti Nistrene" si birourile din raioanele mentionate nu trimit informatii Departamentului Migratiune al MMPSF.

Despre faptul ca numarul potentialilor repatrianti din rindul fostilor deportati si recrutati la munci este inca ridicat vorbeste si faptul ca majoritatea repatriantilor se intorc din republicile ex-sovietice in care s-au aflat in asezari speciale deportatii, ori in care acestia au fost nevoiti sa se aseze cu traiul dupa eliberare. Din tabelul nr. 4 vedem, ca majoritatea repatriantilor intorsi in Moldova in anii 1994-1998 s-au intors din Rusia

Tabelul nr. 3

Numarul repatriantilor sositi in raioanele Republicii Moldovai anii 1994-1998						
	1994	1995	1996	1997	1998	Total
<i>Anenii Noi</i>	215	208	152	140	66	781
<i>Basarabeasca</i>	206	161	78	71	58	574
<i>Balti</i>	433	538	446	413	278	2108
<i>Briceni</i>	204	157	149	431	140	1081
<i>Cahul</i>	366	325	311	185	172	1359
<i>Camenca</i>	65	64	59	49	25	262
<i>Cantemir</i>	102	95	134	72	31	434
<i>Cainari</i>	84	87	34	51	25	281
<i>Calarasi</i>	175	240	191	111	87	804
<i>Causeni</i>	98	182	200	149	90	719
<i>Chisinau</i>	1597	1516	1288	1089	974	6464
<i>Ciadir-Lunga</i>	166	285	254	240	159	1104
<i>Cimislia</i>	304	296	191	102	70	963
<i>Comrat</i>	3	49	16	72	69	209
<i>Criuleni</i>	173	113	121	77	84	568
<i>Donduseni</i>	133	147	89	79	42	490
<i>Drochia</i>	227	152	149	109	61	698
<i>Dubasari</i>	83	75	82	89	46	375
<i>Edinet</i>	293	204	234	169	104	1004
<i>Falesti</i>	99	91	82	51	38	361
<i>Floresti</i>	228	215	169	100	51	763
<i>Glodeni</i>	197	206	171	126	99	799
<i>Grigoropol</i>	-	-	-	3	9	12
<i>Hincesti</i>	179	168	228	169	188	932
<i>Ialoveni</i>	128	48	40	49	33	298
<i>Leova</i>	169	159	135	138	75	676
<i>Nisporeni</i>	92	129	101	66	81	469
<i>Ocnita</i>	145	180	114	94	32	565
<i>Orhei</i>	246	408	317	211	161	1343
<i>Rezina</i>	166	182	123	132	75	678
<i>Ribnita</i>	0	39	38	37	58	172
<i>Riscani</i>	121	141	99	111	68	540
<i>Singerei</i>	325	207	186	215	148	1081
<i>Slobozia</i>	0	2	2	3	-	7
<i>Soroca</i>	139	73	79	76	56	423
<i>Straseni</i>	84	120	96	117	68	485
<i>Soldanesti</i>	64	83	94	55	15	311
<i>Stefan Voda</i>	166	163	199	133	54	715
<i>Taraclia</i>	80	23	43	64	70	280
<i>Telenesti</i>	66	158	195	67	80	566
<i>Tighina</i>	0	71	65	75	47	258
<i>Tiraspol</i>	1	1	111	153	80	346
<i>Ungheni</i>	214	203	112	205	149	883
<i>Vulcanesti</i>	169	199	195	196	113	872
TOTAL	8005	8163	7172	6344	4429	34113

(17.400 persoane ori 51%) si din Ucraina (13.085 persoane ori 38,3%).
 18.310 persoane (53,7%) din numarul total al repatriantilor sunt moldoveni/romani,
 6.426 ucraineni (18,8%),
 5.853 rusi (17,2%) si
 3.524 persoane (10,3%) reprezentantii altor nationalitati.

Tabelul nr.4.
Numarul, nationalitatea si tarile din care au sosit repatriantii
in Republica Moldova in anii 1994-1998*

Anul	Tarile din care au sosit nationalitatea				moldoveni	ucraineni	rusi	altele
	Total	Rusia	Ucraina	Altele				
1994	8005	3946	3123	936	4583	1419	1264	739
1995	8163	4535	2815	813	4542	1526	1320	775
1996	7172	3709	2724	739	3782	1296	1339	755
1997	6344	2977	2712	655	3194	1281	1148	721
1998**	4429	2233	1711	485	2209	904	782	534
TOTAL	34113	17400	13085	3628	18310	6426	5853	3524

*Tabelul a fost alcatuit de autor. Sursa: Departamentul Migratiun al Ministerului Muncii, protectiei sociale si famiiei

**Datele se refera la lunile ianuarie-noiembrie 1998.

În anii 1994-1998 numarul repatriantilor ar fi fost cu mult mai mare daca ar fi fost satisfacute cererile doritorilor de a se intoarce in Moldova, carora li s-a refuzat repatrierea "in mod diplomatic", invocandu-se motive de ordin legal. Un asemenea raspuns "diplomatic" este si urmatoarea scrisoare.

*"Doamnei Savcenco Maria Ivanovna
 stradela Postei, raionul Ugra, raionul Urgansk,
 regiunea Smolensk, Federatia Rusa
 S-1517
 16.XII.1998*

Stimata Maria Ivanovna,

Ministerul Muncii, protectiei sociale si familiei a examinat scrisoarea Dumneavoastra si va informeaza inca o data, ca in conformitate cu legislatia Republicii Moldova, Dumneavoastra ca persoana nascuta pe teritoriul Republicii, **Va puteti intoarce pe teritoriul republicii cu conditia ca posedati spatiu locativ.**

Celelalte chestiuni abordate de dumneavoastra in scrisoare nu intra in competenta ministerului.

Chestiunile cu privire la intoarcerea casei parintilor ori privind primirea compensatiei pentru ea se afla in competenta organelor de administrare locala.

In ceea ce priveste restabilirea dreptului de proprietate pe care

presupuneti ca V-a fost incalcat urmeaza sa Va adresati in organele judiciare de resort conform ordinii prevazuta de lege.

Prim -viceministru (semnatura) "

Studierea cererilor de repatriere elucideaza faptul ca repatrierea fostilor deportati si a urmasilor lor este motivata nu numai de dorinta ori de speranta de a locui in conditii socio-economice mai bune. Majoritatea lor cunosc foarte bine dificultatile cu care se confrunta Moldova. Cu toate acestea ei isi parasesc locul de munca, isi vind casele si se intorc la bastina. Actiunile lor ei le explica , de regula, prin farze foarte scurte: "m-a chemat in Moldova dorul de casa", "vreau sa fiu ingropat in pamintul strabunilor mei" etc. Totodata exista o categorie a fostilor deportati si recrutati la munci care vor sa se repatrieze in Moldova dar nu nu o fac din teama ca nu-si vor putea procura o noua locuinta, nu-si vor putea gasi un nou loc de munca, nu-si vor putea aranja copii in scoli, licee etc. Asistenta acordata de comunitatea internationala, inclusiv UNHCR, ar putea determina sa se repatrieze in Moldova multi ex-deportati si recrutati la munci anume din aceasta categorie.

b) Dificultatile repatrierii si asistenta financiara din partea comunitatii internationale

Dupa cum am vazut in capitolul 2 al acestui studiu, in anii restructurarii gorbacioviste si imediat dupa obtinerea independentei Republicii Moldova, autoritatile moldovenesti au intreprins un sir de actiuni in vederea reabilitarii persoanelor supuse represiunilor in anii stalinismului. S-au facut incercari de a incuraja si intoarcerea la bastina a fostilor deportati si a persoanelor recrutate la munci. Dovezi sunt legile cu privire la migratiune si cu privire la cetatenia Republicii Moldova.

Legea "Cu privire la migratiune", din 19 decembrie 1990, "dirijeaza si reglementeaza pe teritoriul republicii procesele de imigrare si emigrare a populatiei" . In conformitate cu aceasta Lege, Parlamentul stabileste anual o cota de imigrare, care "reprezinta numarul maxim al imigrantilor si care se formeaza, tinindu-se cont de propunerile organelor de autoadministrare locala". Cota de imigrare nu trebuie sa depaseasca 0,05 procente din numarul total al populatiei permanente din RM. Ea include toti imigrantii care vin sa se stabileasca cu traiul in RM in afara de "locuitorii RSS Moldova, care au fost trimisi, stramutati ori care au plecat cu traiul la lucru, la invatatura sau tratament", persoanele care la momentul adoptarii legii isi satisfaceau serviciul militar peste hotarele republicii, precum si "persoanele eliberate din locurile de detentiune care pina la savirsirea infractiunii au locuit permanent in RSS Moldova". In Lege se arata ca Ministerul Muncii, protectiei sociale si familiei "examineaza cererile persoanelor care doresc sa vina cu traiul in republica si contribuie la stabilirea in R.S.S. Moldova in primul rind a cetatenilor care au fost deportati sau supusi represiunilor nedrepte, a urmasilor acestora, precum si a persoanelor originare din Moldova, indiferent de locul lor de resedinta".

Legea cu privire la cetatenia Republicii Moldova, adoptata la adoptata la 5 iunie 1991, a fost si ramine una dintre cele mai liberale legi cu privire la acordarea cetateniei adoptate in teritoriile ex-sovietice. Ea nu numai ca a dat dreptul de a deveni cetateni ai Republicii Moldova tuturor locuitorilor ei care pina la adoptarea Declaratiei Suveranitatii Republicii Moldova, inclusiv data

adoptarii ei (23 iunie 1990) au avut loc de trai permanent pe teritoriul Moldovei, dar a prevazut si largi posibilitati de a facilita intoarcerea la bastina a tuturor persoanelor originare din Moldova, precum si pentru persoanele care au fost fortate sa paraseasca RSSM. In articolul 2 al Legii cu privire la cetatenia Republicii Moldova pentru a nu lipsi de cetatenia republicii persoanele nascute pe teritoriul RSSM, inclusiv pe fostii deportati si persoanele recrutate la munci, s-a stipulat printre altele ca cetateni ai RM sunt "persoanele care s-au nascut pe teritoriul republicii sau macar unul din parinti, bunei s-a nascut pe teritoriul sus-numit si daca nu sint cetateni ai altui stat . Legea a prevazut de asemenea dreptul persoanelor stramutate si a celor recrutate la munci, urmasiilor lor de a obtine cetatenia RM prin repatriere, precum si posibilitatea de a o redobindi. Conform articolului 24 "Persoanele care s-au nascut si au domiciliat pe teritoriul Basarabiei si al R.A.S.S.Moldovenesti pina la 28 iunie 1940 care au fost expulzate sau au parasit teritoriul Moldovei incepind cu anul 1940, precum si urmasii lor, pot redobindi cetatenia Republicii Moldova prin depunerea cererii oficiale".

In pofida caracterului liberal al Legii una din piedicile in calea intoarcerii in Moldova a fostilor deportati si a persoanelor recrutate la munci este problema obtinerii cetateniei.

Conform procedurii de depunere si de examinare a cererilor privind cetatenia Republicii Moldova persoana care are cetatenia altui stat la momentul cind depune cererea este obligata sa prezinte actul care dovedeste renuntarea la cetatenia straina (art.26). Obligatiunea de a prezenta actul mentionat decurge din art.18 al Constitutiei Republicii Moldova care stipuleaza ca "Cetatenii Republicii Moldova nu pot fi cetateni ai altor state decit in cazurile prevazute de acordurile internationale la care Republica Moldova este parte" . Aceasta stipulare in practica conduce la situatia cind persoana care doreste sa obtina cetatenia RM poate ramine pe perioada de examinare a cererii fara cetatenie (art.34 prevede termenul de 1 an de examinare a cererilor privind cetatenia), iar in cazul in care i se refuza acordarea cetateniei RM, sa devina apatrid. Evident ca fostii deportati si persoanele recrutate la munci, urmasii lor daca au cetatenia altor state nu pot sa riste sa devina apatrizi pentru a obtine cetatenia Republicii Moldova.

In opinia noastra iesirea din situatie ar putea fi acordarea dublei cetatenii pentru persoanelor stramutate din Moldova in urma transferurilor masiv de populatie. Drept baza legala poate fi acelasi articol 6, citat de noi mai sus, care prevede ca "in interesele republicii si in cazuri exceptionale cetatenii altor state pot deveni si cetateni ai Republicii Moldova, printr-o decizie speciala a Presedintelui ei".

Luind in considerare soarta care au avut sa o indure deportatii, numarul mic al potentialilor repatrianti din rindul fostilor deportati si a persoanelor recrutate la munci, credem ca cazul lor ar putea fi considerat "unul exceptional" si Presedintele RM ar putea sa le acorde dubla cetatenie.

Un alt obstacol in calea intoarcerii la bastina a fostilor deportati si a persoanelor recrutate la munci este cerinta prevazuta de legislatia moldoveneasca ca persoanele care doresc sa se repatrieze in RM sa posede spatiu locativ pe teritoriul RM sau sa aiba mijloace de a-si procura locuinta.

Conform procedurii de primire si examinare a cererilor privind cetatenia Republicii Moldova organele care primesc cereri trebuie sa adune date despre persoana petitionarului si sa faca asupra datelor un aviz argumentat. Ministerele Afacerilor Interne, Afacerilor Externe si Securitatii Statului trebuie sa expedieze Presedintelui RM avizele lor asupra cererilor sau a propu-

nerilor privind persoana petitionarului si alte materiale necesare rezolvarii problemei cetateniei. Este obligat sa rezinte un aviz Presedintelui si Ministerul Muncii, protectiei sociale si familiei privind ratiunea "acordarii petetionarului a cetateniei Republicii Moldova sau reintegrarii lui in cetate-
nia Republicii Moldova, precum si asupra posibilitatii plasarii lui in cimpul muncii, acordarii de locuinta etc."

Lipsa spatiului locativ pe teritoriul RM si a mijloacelor necesare pentru a procura un asemenea spatiu determina MMPSF s-a raspunda negativ la un sir de cereri de repatriere a persoanelor fost deportate si recrutate la munci.

Scrisoarea MMPSF adresata domnului Nikolae Todorov, domiciliat in or. Taskent, Uzbekistan poate fi considerata o mostra in acest sens:

"...Ministerul Muncii, protectiei sociale si familiei al Republicii Moldova a examinat cererea D-stra...si Va informeaza ca in conformitate cu legislatia in vigoare a Republicii Moldova persoanele originare din Republica Moldova si urmasii lor care au fost stramutati sau represati au dreptul sa revina in repub-
lica pentru a locui permanent si sa obtina statutul de repatriant. In acelasi timp ei trebuie sa prezinte documente, care ar demonstra posedarea de spatiu locativ pe teritoriul Moldovei, sau acordul scris al uneia dintre rude sau a unor cunoscuti ca le pot pune la dispozitie o parte din spatiul lor locativ. Persoana care doreste sa se repatrieze mai poate dispune de mijloace pentru procurarea locuintei, sau sa-si schimbe locuinta de unde domiciliaza (casa, apartamentul) cu o locuinta din Republica Moldova .

La solicitarea Departamentului Migratiune de pe linga Ministerul muncii, protectiei sociale si familiei primaria satului Larga, raionul Cahul ne-a infor-
mat, ca parintii dumneavoastra nu au avut casa proprie [pe teritoriul satului] dar au locuit in casa parintilor mamei D-stra, casa care demult nu mai exista si pe locul careia si-au construit case alti cetateni din sat. Totodata dl.Vasile Murgeneanu, primarul comunei Larga Noua, ne-a comunicat ca administra-
tia publica locala nu dispune si nu are posibilitate de a asigura cu spatiu loca-
tiv familia Dumneavoastra. "

Ministru (semnatura)

Analiza procesului de reabilitare, repatriere si de reintegrare a persoa-
nelor care au fost supuse stramutarilor masive de populatie conduce la concluzia ca in prezent in Republica Moldova se impune imperios necesita-
tea elaborarii si adoptarii unui Program guvernamental cu privire la repatriere-
rea persoanelor deportate si recrutate la munci. Un bun exemplu in acest sens
poate fi programul de stat adoptat de Georgia "Cu privire la solutionarea pro-
blemelor legale si sociale legate de repatrierea meshilor in Georgia"
Adoptarea Programului ar fi pentru potentialii repatrianti nu numai un sem-
nal ca ei cu adevarat sunt asteptati in Moldova, dar si un pas important pe
calea reabilitarii lor efective. Pentru implementarea Programului ar putea fi
utilizate mai multe surse de finantare: bugetul de stat si al autoritatilor loca-
le, credite de stat, mijloace obtinute in acest scop de la organizatii internatio-
nale, propriile mijloace ale repatriantilor, donatii etc.

Un aport important la realizarea Programului mentionat ar putea aduce si
UNHCR, care ar trebui sa priveasca deportarile din Moldova in contextul
politicii staliniste de stramutare a popoarelor in general (in anii 1941 si 1951,
de exemplu, deportatii din Moldova au constituit un torent comun cu persoa-
nele deportate din Tarile Baltice si raioanele de vest ale Ucrainei si

Bielorusiei) si sa aiba o atitudine fata de persoanele deportate din Moldova care doresc sa revina la bastina similara cu cea fata de persoanele ori popoarele din alte republici ex-sovietice ce militeaza pentru revenirea in patria lor istorica (meshii, tatarii din Crimeea etc.).

Cu toata bunavointa autoritatilor actuale ale RM de a-i primi la bastina pe fostii deportati si urmasii lor, in majoritatea cazurilor, din considerente de ordin obiectiv, acest lucru este imposibil de obtinut. Majoritatea locuintelor deportatilor si recrutatilor la munci nu s-au mai pastrat pina in prezent, ori daca s-au pastrat sunt ocupate (aceasta se intimpla mai ales in orase). Conform legislatiei existente, in cazurile in care locuintele confiscate nu s-au pastrat, obligatia de a le oferi spatiu locativ o au autoritatile administratiilor locale din care au fost stramutati deparatii. Acestea din urma insa, din cauza dificultatilor cu care se confrunta, nu le pot oferi fostilor deportati locuinte, iar in cazurile cind se ofera despagubiri, suma oferita drept despagubire este de zeci de ori mai mica decit cea necesara pentru procurarea unei locuinte. In municipiul Chisinau si Balti sunt inregistrate un sir de cazuri cind unii repatrianti si-au recapatat dreptul de proprietate asupra locuintelor confiscate prin hotariri judecatoresti dar nu pot intra in posesia lor pentru ca autoritatile orasenesti nu le poate oferi spatiu locativ actualilor locatari.

Lipsa spatiului locativ, insa conduce la aceea ca persoanele care au dreptul la repatriere nu pot obtine acest drept, desi in legislatia Republicii Moldova el este prevazut.

Credem ca situatia existenta ar putea fi depasita daca la procesul de repatriere ar participa UNHCR cu un program de construire a locuintelor pentru persoanele care au fost supuse transferarilor masive de populatie din Moldova. UNHCR ar putea examina si posibilitatea participarii la realizarea unor proiecte economice care ar crea locuri de munca pentru repatrianti.

Pentru integrarea mai rapida a repatriantilor in societatea moldoveneasca necesitatea cunoasterea limbii romane este de necontestat. Multi dintre persoanele deportate, urmasii lor precum si persoanele recrutate la munci in locurile de deportare sau de trai, dupa eliberarea din Gulag-uri ori pe marile santiere comuniste nu au utilizat limba romana.

Din tabelul nr.5 se vede ca
din 24661 persoane adulte ce s-au repatriat in Moldova in anii 1994-1998
cunosteau limba romana bine 13.873 persoane (56,2%),
suficient 1.943 (7,9%),
iar 8.845 persoane (35,9%) nu o cunosteau deloc.

Din tabelul nr. 4 am vazut ca
din numarul total de 34.113 repatrianti s-au declarat drept moldoveni 18.310
persoane.

Din tab. 5 vedem inasa ca cunosc bine si suficient limba romana doar
15.816 persoane, ceea ce inseamna ca 2.494 persoane (ori 13,6%) din
numarul repatriantilor ce s-au declarat moldoveni nu cunosteau deloc limba
romana.

Tabelul nr.5.

Studiile si gradul de cunoastere al limbii romane a repatriantilor sositi in Republica Moldova in anii 1994-1998*

Anul	Total Pers	Adulte	Copii	Superioare	Medii speciale	Medii si altele	Bine	Suficient	Nu cunoaste
1994	8005	5802	2203	886	1100	3816	3406	439	1957
1995	8163	5737	2426	898	838	4001	3235	461	2041
1996	7172	5097	2075	836	847	3414	2800	474	1823
1997	6344	4773	1571	797	824	3152	2684	346	1743
1998**	4429	3252	1177	591	576	2085	1748	223	1281
total	34113	24661***	9452	4008	4185	16468	13873	1943	8845

*Tabelul a fost alcatuit de autor.

**Datele se refera la lunile ianuarie-noiembrie 1998.

*** Din numarul total al persoanelor adulte 963 erau pensioneri
[Nu am reusit să ordonez tabelul de mai sus iertare]

Studierea limbii romane se impune si din cauza faptului ca in RM din anul 1989 s-a revenit la alfabetul latin. Ar fi oportun ca pentru repatrianti sa se organizeze cursuri gratuite de limba romana, sponsorizate de Guvern sau UNHCR si alte organizatii internationale, anumiti agenti economici etc

Totodata problema cunoasterii limbii romane nu trebuie exagerata. Marea majoritate a repatriantilor cunosc limba rusa, care in Republica Moldova este utilizata aproape in egala masura cu cea romana. Necunosterea limbii romane poate fi cu adevarat o problema numai pentru familiile care se intorc in localitatile satesti cu populatie romana/moldoveneasca in care nu exista scoli cu clase de predare in limba rusa.

UNHCR si-ar putea aduce contributia si la facilitarea accesului la studii pentru repatriati.

Dat fiind faptul ca copii din familiile repatriantilor au studiat pina la intoarcerea la bastina dupa programe de invatamint diferite de cele din RM ei intimpina anumite dificultati la intrarea in institutiile de invatamint din Moldova. Pentru depasirea acestora ar fi cazul ca statul sa prevada anumite privilegii pentru persoanele repatriate la intrarea in institutiile de invatamint din Moldova, in special in cele superioare. Cu obtinerea unor sponsorizari din partea UNHCR-ului si a altor organizatii internationale pentru repatriantii doritori de a intra in institutiile superioare de invatamint ar putea fi organizate cursuri pregatitoare dupa modelul celor organizate in prezent in Moldova pentru studentii straini.

Asistenta financiara pe care ar putea-o acorda Republicii Moldova UNHCR si alte organizatii internationale de resort in vederea facilitarii procesului de repatriere a persoanelor deportate, nu trebuie sa ocoleasca nici Departamentul Migratiune al Ministerului Muncii, protectiei sociale si familiei. Departamentul in componenta sa actuala nu este in stare sa faca fata volumului de lucru cu care se confrunta. Ar fi util ca UNHCR sa examineze posibilitatea sponsorizarii instituirii cel putin a unui post in departamentul mentionat, detinatorul caruia sa se ocupe nemijlocit cu inregistrarea si examinarea cererilor persoanelor deportate care doresc sa se repatrieze in Republica Moldova, precum si sa le acorde asistenta legala necesara.

UNHCR ar putea sugera autoritatilor moldovenesti ca odata cu trecerea la noua impartire teritorial-administrativa, in fiecare judet sa fie instituite oficii locale ale Departamentului Migratiune al MMPSF. UNHCR si-ar putea aduce contributia la computerizarea oficiilor mentionate, instruirea personalului lor prin organizarea unor cursuri de computerizare, etc. Organizarea oficiilor judetene ar conduce la crearea retelei nationale de inregistrare a proceselor migrationiste din RM, fapt care ar contribui in mod esential la facilitarea procesului de repatriere a persoanelor deportate.

Incheiere

In procesul de sovietizare al RSS Moldovenesti autoritatile comuniste au aplicat un sir de masuri violente fata de populatia republicii. Printre acestea au fost si stramutarile masive de populatie si recrutările forțate la munci. In urma deportarilor din 13 iunie 1941, 6 iulie 1949 si 1 aprilie 1951 din RSS Moldoveneasca au fost stramutate in Siberia si Asia mijlocie peste 15 mii de familii. La fel ca si in celelalte teritorii sovietice, deportarile din Moldova s-au realizat in modul cel mai brutal. Nu s-a tinut cont nici de satarea sociala, nici de starea sanatatii si virsta oamenilor: au fost ridicati si copii, si oameni foarte batrini, care nu puteau prezenta vreun pericol pentru regim si transformările socialiste din republica. Deportarile au incalcat atat legile si Constitutia URSS, cit si legislatia si Constitutia RSS Moldovenesti. Ele contravineau si unor angajamente luate de URSS pe plan international in domeniul drepturilor omului.

Dupa eliberarea lor din asezarile speciale deportatii au continuat sa fie lipsiti de un sir de drepturi civile si politice, o mare parte dintre ei inclusiv de dreptul de a se intoarce la bastina. Reabilitarea lor, inceputa in ultimii ani de existenta a URSS, poarta pina in prezent mai mult un caracter politic, iar in ceea ce priveste prejudiciile materiale si morale aduse celor deportati, nu exista nici o certitudine ca fara aportul comunitatii internationale vor putea fi compensate vreodata.

Fara contributia comunitatii internationale, in special a UNHCR-ului, va fi foarte greu ori aproape imposibil ca fostii deportati si persoanele recrutate la munci, urmasii lor ce locuiesc astazi in alte state ale CSI si care doresc sa revina la bastina sa se poata repatria in Moldova. In calea dorintei lor de a se repatria stau un sir de obstacole de ordin legal precum si dificultatile financiare cu care se confrunta Republica Moldova. Aceste dificultati ar putea fi depasite in urma elaborarii si implementarii unui Program guvernamental cu privire la repatrierea persoanelor fost deportate si recrutate la munci si a urmasilor lor. Pentru realizarea Programului ar putea fi utilizate mai multe surse de finantare: bugetul de stat si al autoritatilor locale, credite de stat, mijloace obtinute in acest scop de la organizatii internationale, propriile mijloace ale repatriantilor, donatii etc.

La realizarea Programului un aport important si-ar putea aduce si UNHCR participind cu un program de constructie a locuintelor pentru fostii deportati si recrutatii la munci, cu proiecte de creare a unor locuri de munca, pr oiecte de asistenta tehnica etc.

Realizarea Programului va conduce nu doar la reabilitarea si integrarea reala a deportatilor in societatea moldoveneasca, dar si la afirmarea dreptului persoanelor deperate de a reveni la bastina.

Bibliografie Selectiva

- Alfred M.de Zayas, International Law and Mass Population Transfers.-- "The Harvard International Law Journal, Volume 16, Number 2, Spring 1975.

- Alfred de Zayas. The Illegality of Population Transfers and the Application of Emerging International Norms in the Palestinian Context. -- The Palestine Yearbook of International Law, Volume VI, 1990/1991.

- Bugai N.F., K voprosu o deportatsii narodov SSSR v 30-40 godakh. -

- "Istoria SSSR", nr. 6, 1989
- CIS Migration Report, 1996, International Organization for Migration, Geneve.
- Deported Peoples of the Former Soviet Union: The Case of the Meskhetians, International Organization for Migration, January, 1988.
- Marie, J. Les peuples deportés d'Union Soviétique, Paris, 1995.
- Mihai Gribincea, Basarabia în primii ani de ocupație sovietică. 1944-1950, Cluj-Napoca, 1995.
- Migrația populației Republicii Moldova pentru anii 1980-1992. Buletin, Chisinau, 1993.
- Migrația populației Republicii Moldova în anii 1990-1996, Buletin statistic, Chisinau, 1997.
- Pasat V.I., Trudnye stranitsy istorii Moldovy. 1940-1950, Moscova 1994.
- Raport on International Organization for Migration activities in the Caucasus, IOM, Tbilisi, 1997.
- Zemskov V.N., Spetsposelentsy. -- "Sotsiologicheskie issledovaniia", nr.11, 1990.
- Zemskova V.N., Massovoe osvobojdenie spetsposelentsev i ssylnykh (1954 - 1960 gg.)-- "Sotsiologicheskie issledovaniia", 1991, nr.1.

ANNEX 1.

Unofficial translation (...)

Anexa 2.

Directiva secției de organizare a colhozurilor a Ministerului agriculturii al RSSM cu privire la ordinea de întocmire a documentelor, și la evidența averii confiscate de la chiaburi și transmise fără plată colhozurilor.

14 iulie 1949

În legătură cu interpelările primite cu privire la ordinea de întocmire a documentelor, evaluării și înregistrării la venituri a averii confiscate de la chiaburi și transmise gratuit spre folosire colhozurilor, Ministerul agriculturii al RSS Moldovenești explică:

1. Averele (vitele, inventarul agricol, acareturile, plantațiile multianuale, sematurile etc.) confiscate din gospodăriile chiaburești, se transmit colhozurilor conform actelor speciale, elaborate de reprezentanții organelor de resort în baza hotărârilor comitetelor executive raionale.

Actele trebuie să conțină lista amanunțită a averii și o caracterizare scurtă a ei (vîrsta, gradul de uzare și de utilizare al inventarului agricol etc.), iscalitura persoanelor ce au întocmit actul, au transmis averea și a persoanelor ce o primesc spre păstrare în colhoz.

2. Evaluarea averii se efectuează de comisie în ordinea următoare:

- a) evaluarea vitelor conform preturilor de stat și de colectare în vigoare;
- b) construcțiile, acareturile, construcțiile nefinisate și plantațiile multianuale sînt evaluate de comisie reeșind din cheltuielile făcute la această construcție, iar plantațiile - ținînd cont de starea lor;
- c) inventarul agricol, mașinile și utilajele se apreciază conform preturilor de stat ale organizațiilor de comerț cu luarea în considerare a gradului de uzare și utilitate;

d) produsele sunt pretuite conform preturilor de stat de colectare, iar materialele si inventarul marunt - conform preturilor organizatiilor de comert, de stat si cooperatiste;

e) costul semanaturilor se stabileste conform preturilor de stat de colectare a semintelor, necesare pentru insamintarea acestor suprafete, tinindu-se cost de starea calitativa a semanaturilor.

Actul evaluarii averii este aprobat de adunarea generala a colhoznicilor.

Actele de transmitere a averii spre evaluare sunt documente in baza carora se fac insemnarile de rigoare pentru inregistrarea la venituri a averii date conform registrelor de contabilitate a colhozului.

Totodata se crediteaza contul nr. 8 - Fonduri indivizibile si cota de participare - conform subcontului nr.5 "averea si mijloacele primite in mod gratuit".

Seful sectiei de organizare a colhozurilor a

Ministerului agriculturii al RSSM Medvedev"

(Izvor: Kollektivizatsia krestianskikh khozeastv v pravoberezhnykh raionakh Moldavskoi SSR. Documenty I materialy, Kishinev, 1969, p.408-409)

Anexa 3.

Decretul

Prezidiului Sovietului Suprem al URSS

Cu privire la anulara restrictiilor pentru unele categorii de deportati

7 ianuarie 1960

Prezidiul Sovietului Suprem al URSS hotaraste:

1 A se anula restrictiile referitoare la deportarea speciala si a se elibera de sub supravegherea administrativa a organelor MAI :

a) membrii familiilor conducatorilor si membrilor ilegalitatii nationaliste si ai bandelor nationaliste, deportati din regiunile Ucrainei de Apus, din republicile unionale Moldoveneasca, Letona, Lituania si Estonia.

b) Fostii comercianti, mosieri, fabricanti, membri ai guvernelor si partidelor politice burgheze, deportati din regiunile de Vest ale Ucrainei, din republicile unionale Moldoveneasca, Letona, Lituania si Estonia.

2. A se stabili, ca anulara restrictiilor referitoare la deportarile speciale pentru persoanele enumerate in articolul 1 al prezentului Decret nu are drept consecinta restituirea averii confiscate in timpul deportarii si, de asemenea, nu constituie o baza pentru anulara restrictiilor referitoare la deportarile speciale pentru conducatorii si membrii ilegalitatii nationaliste si a bandelor nationaliste armate, care in conformitate cu decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 11 martie anul 1952 dupa eliberarea din locurile de privatiune de libertate sunt trimisi pentru a se stabili cu traiul in locurile unde se afla familiile lor.

Reintoarcerea la locurile de trai anterioare a persoanelor carora li s-au anulat restrictiile in baza articolului 1 al prezentului Decret poate fi admisa numai cu permisiunea comitetelor executive ale Sovietelor regionale de deputati ai oamenilor muncii sau a Consiliilor de Ministri ale republiciilor (care nu au impartire regionala) de pe teritoriul carora au fost ridicate persoanele respective.

K. Vorosilov

Presedintele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS
M.Gheorgadze
Secretarul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS

(Izvor: "Politica", nr. 3, 1991)

CALVARUL DEPORTARILOR

PREFATA*

Din nou am onoarea, in calitate de Reprezentant al inaltului Comisariat al Natiunilor Unite pentru Refugiati (ICNUR) in Republica Moldova, sa contribui la o publicatie referitoare la problema refugiatilor. Din moment ce Moldova a pornit pe calea infiintarii institutiilor democratice guvernate de regula dreptului, a devenit mai relevanta si confruntarea cu activitatile ce tin de obligatiile sale internationale referitoare la drepturile omului. Persecutarea sau teama de ea, bazata pe o frica bine fondata din motive de rasa, religie, nationalitate, apartenenta la un anumit grup social sau opinii politice insalutabile care au zdruncinat in Moldova nenumarate vietii in trecut, din pacate continua sa ramana o problema grava a celor care astazi cer azil in Moldova.

ICNUR a fost instituit initial pentru o perioada de 3 ani in scopul de a gasi solutii pentru milioanele de refugiati deplasati de al II-lea razboi mondial. La 14 decembrie 1950 Adunarea Generala a Natiunilor Unite, ghidata de idealuri nobile si realizarea practica a faptului ca "refugiati au o problema, ei nu sint o problema", au asigurat Oficiul inaltului Comisar cu un Mandat de asistenta si protectie a celor care fug de persecutare.

În recunoasterea rolului sau umanitar, ICNUR a primit pe parcursul anilor resurse suplimentare si si-a extins autoritatea incluzand solutionarea noilor probleme cum ar fi deplasarea interna a persoanelor. Pe de alta parte, cea de-a 50-a aniversare a dus la aparitia unor sentimente contradictorii, cum ar fi longevitatea paradoxala a Organizatiei care este o trista marturie a situatiei lucrurilor pe planeta. Cu greu gasesti o tara in lume care sa nu fi fost afectata de diverse miscari si este un lucru cert ca ICNUR, in ultimele cinci decenii, a acordat asistenta la peste 50 de milioane de oameni din 5 continente in vederea repatrierii. Unul din 250 de locuitori ai planetei noastre a primit asistenta intr-o forma sau alta si incepand cu anii 90 ICNUR este din nou chemat sa acorde asistenta celor 9 milioane de refugiati numai in Europa.

Respectivul angajament al mecanismelor internationale efective de a facilita solutionarea problemelor celor care sint fortati sa fuga printr-o organizatie cum ar fi ICNUR demonstreaza, intre altele, ca comunitatea internationala prin activitatea umanitara impartiala este gata sa dea sens unuia din drepturile de baza stipulate in Declaratia Universala a Drepturilor Omului - dreptului la azil.

Pe parcursul a 50 de ani de existenta rolul ICNUR-ului de a proteja si a acorda asistenta refugiatilor este la fel de relevant ca si in primul an al existentei sale. Acei care pot pierde totul, dar nu si demnitatea, merita protectie internationala pentru a le ajuta sa-si recastige accesul la necesitatile umane de baza. Pentru a comemora Aniversarea, ICNUR-ul doreste sa salute rezilienta celor care lupta impotriva obstacolelor pentru a-si restabili viata. Necesitatea de a ridica constiinta publicului si a spori sensibilitatea lui fata de necesitatile refugiatilor este in esenta scopul principal al eforturilor ICNUR. Daca umanitatea nu doreste sa piarda beneficiile libertatii de la asuprire, ea trebuie sa prevada dreptul la azil. De aceea ICNUR este bucuros sa sustina publicarea acestui volum care indirect detaliaza "Memoria unui Refugiat" (la fel

dedicata celei de-a 50-a Aniversari), care continejstoriile din viata persoanelor care au "reusit" sa devina refugiati. Aceasta carte relateaza despre soarta celor care nu au devenit refugiati numai ca sa aiba o alta soarta oribila - deportarea fortata. Procesele si chinurile - "calvarul" cum i se zice local - ale celor care nu au scapat sa fie numai considerati ca dusmani si care au fost simplu stransi in "trenurile mortii", sint descrisi atat de viu nu numai ca sa reinvie istoria, dar si pentru ca sa arate forta spiritului uman. Desi multi si-au sfarsit vietile prematur in exilul impus, unii au supravietuit in pofida tuturor greutatilor si au reusit sa se repatrieze.

Inspaimantatoarea statistica dintr-o perioada cand drepturile omului erau subordonate intereselor superioare si cand regula dreptului era ignorata arata ca circa 2.000.000 de persoane au devenit refugiati sau au fost deportati numai din aceasta regiune. Desi asemenea nedreptati in Moldova sint de domeniul trecutului, atat timp cit altii continua sa fuga de discriminare, tratamente inumane sau degradante sau alte diverse forme de persecutare, protectia internationala si acordarea de asistenta victimelor supravegheate de o organizatie, cum este ICNUR, ramane a fi relevanta.

Aceasta publicatie are drept scop sa relateze marturiile oamenilor care au fost supusi deportarilor si scoate la iveala un numar de nume bine cunoscute sau mai putin cunoscute, nume care dezvaluie destine tragice, aspre si neinduratoare. Citind istoriile autentice din aceasta carte, te cutremuri de teroarea si dura realitate cu care s-au confruntat refugiati. In paginile ce urmeaza fara comentarii asupra cauzelor si efectelor, fara luarea unei atitudini specifice fata de ideile exprimate, vom permite cititorului sa reflecteze asupra sortii generatiilor anterioare.

Oferind acest volum cititorului, partenerul ICNUR, Centrul de Drept si echipa colaboratorilor devotati ai acestuia, in opinia mea, au facut un lucru splendid pentru care merita lauda si multumire.

Oldrich Andrysek,

Reprezentantul Inaltului Comisariat al Natiumlor Unite pentru Refugiati (ICNUR) in Republica Moldova

CUVÂNT ÎNAINTE

Proiectul de publicare a unei carti consacrate tristului si durerosului fenomen suportat de populatia din Basarabia, Transnistria si Nordul Bucovinei - fenomenului deportarilor continua ideea de elucidare a unor destine prin care au trecut peste 2000000 de oameni nevinovati din aceste teritorii. În cartea "**Memoria refugiului**" (Chisinau, 2000) au fost reflectate marturiile unor mari personalitati terorizate, agresate si injosite pentru simplul motiv ca erau partea constienta a societatii din acest areal. Personalitatile in cauza au reusit, mai devreme sau mai tarziu, sa scape, prin refugiu, de teroarea comunista, pastrandu-si demnitatea si respectandu-si principiile.

O alta categorie de bastinasi - cei care erau fruntea satelor noastre: gospodari instariti, oameni crutatori si muncitori - au suportat chinuri ingrozitoare, injosiri, dureri, moarte pe taramuri straine si indepartate.

În paginile acestei carti plang si se framanta in neputinta lor destine care ar fi meritat o cu totul alta realizare. Sunt reproduse aici destainuiri, amintiri, dureri, adevaruri asa cum au fost ele rostite: fara a fi cizelate si cenzurate. Sunt aschii din destinele unor oameni care au ramas in viata, care-si traiesc,

necunoscuti si cuminti, vietile, dar care poarta in sufletele lor niste rani, ce le-au mutilat constiintele si spiritele, rani necicatrizate in timp, care sangereaza si astazi.

Este o carte a cruntului adevar despre deportarile bastinasilor in Siberia si Extremul Nord in anii 1940, 1941, 1946, 1949. Actele de arhiva confirma ca operatia de deportare din Transnistria, Basarabia si Nordul Bucovinei a fost decisa si dirijata de organele de partid si sovietice de la Moscova, dar a fost infaptuita si cu ajutorul autoritatilor puterii locale, in baza:

*

Hotararii strict secrete (nr. 390-138) din 29 ianuarie 1949 a Consiliului de Ministri al U.R.S.S. care enumera categoriile de cetateni ce urmau sa fie deportati.

*

Notei informative semnate, la 17 februarie 1949, de catre general-colonelul I. Mordovet, ministrul Securitatii de Stat al R.S.S.M., nota prin care se pun la evidenta 40854 de "chiaburi" si alte "elemente dusmanoase".

*

Hotararii Consiliului de Ministri al U.R.S.S. nr. 1290-467. din 6 aprilie 1949 "Cu privire la deportarea din R. S. S. Moldoveneasca a familiilor de chiaburi, a fostilor mosieri, negustori si complici ai ocupantilor fascisti". Hotararea prevedea deportarea a 11.280 de familii, in total 40.850 de persoane, fiind inclusi aici si copiii, si batranii, si a fost adoptata la "propunerea" organelor de partid si sovietice din R.S.S. Moldoveneasca .

*

Hotararii nr. 509 a Consiliului de Ministri al R.S.S. Moldovenesti din 28 iunie 1949 "Cu privire la deportarea din R.S.S. Moldoveneasca a familiilor de chiaburi, a fostilor mosieri si a marilor comercianti". Aceasta hotarare a servit drept cadru legal pentru toate faradelegile descrise intre aceste coperte.

*

Hotararii Consiliului de Ministri al R.S.S.M. din 30 iunie 1949 "Cu privire la confiscarea averii deportatilor de pe teritoriul R.S.S. Moldovenesti".

Operatia de deportare "Iug" (Sud) a inceput in ziua de 6 iulie 1949, la ora 2 noaptea, pe tot teritoriul republicii, si urma sa se incheie in ziua urmatoare, 7 iulie, la ora 20.

Purtatorii de constiinta nationala au fost ridicati, judecati, nimiciti in vagoanele mortii si in lagarele de concentrare sovietice, iar celorlalti locuitori li s-a implantat adanc sentimentul de frica, din care cauza multi compatrioti de ai nostri au devenit docili si servili.

Deci, mai marii zilei, dupa ce au curatat terenul de cele mai active constiinte, au purces la distrugerea patrimoniului si culturii nationale, obiectiv atins prin:

- a) colectivizarea gospodariilor taranesti si lichidarea dreptului la proprietate privata;
- b) dezradacinarea basarabenilor de la locurile de bastina;
- c) schimbarea componentei etnice a Basarabiei in favoarea elementului strain (invitarea de specialisti "valorosi" de alte nationalitati);

- d) introducerea unui alfabet strain;
- e) crearea unei limbi artificiale;
- f) devastarea bisericilor si localurilor de cult;
- g) dezradacinarea constiintei de patrie, de istorie adevarata, de limba, de origine etnica a bastinasilor;
- h) formarea unei constiinte noi a generatiilor aparute dupa ocuparea Basarabiei, constiinta bazata pe neadevar, minciuna, denaturare de fapte si actiuni;
- i) aservirea economica a acestui teritoriu;
- j) exploatarea intensa a pamanturilor si resurselor umane in favoarea sistemului.

Despre deportari s-a scris în presa, s-au editat monografiile stiintifice, articole de analiza a fenomenului. Dar oricate carti ar fi editate, niciodata intreaga durere nu va fi expusa in toata amploarea ei si atata timp cat martirii sistemului vor sa vorbeasca, trebuie sa le dam posibilitatea sa-si expuna pasul, sa se marturiseasca in pagini zguduitoare de istorie adevarata.

...“ A trecut mai bine de jumatate de secol de la deportarile si epurările efectuate in mod criminal de catre regimul sovietic, dar nedreptatea aplicata celor condamnati pe nedrept planeaza si azi in constiintele lor. Supravietuitorii acelor timpuri, trecand prin infernul lagarelor comuniste, nu numai ca au reusit sa scape cu viata, dar si au ramas oameni. Ei, adevaratii martiri ai neamului nostru, nu inteleg nici acum de ce, cum de s-a putut intampla ca oamenii sa comita asemenea crime impotriva semenilor lor si lucru inca mai grav - cum s-a putut ca deseori chiar vecinii, rudele apropiate sa se transforme in partasi ai canaliilor.

Tristele, deznadajduitele randuri ce reflecta viata in toata complexitatea ei neinduratoare sunt patrunse de ideea de a nu capitula, a nu se da batuti cu una, cu doua, ideea de lupta cu propriul destin, cu vicisitudinile existentialului, acolo unde fiecare martir isi duce zilele neasteptand salvarea din mana celui din preajma. Cartea, prin continutul ei, comporta ideea fundamentala exprimata inca de marele Eminescu, idee ce nu si-a pierdut actualitatea nici astazi: "in trecut ni s-a impus o istorie, in viitor sa ne-o facem noi".

Nu comentam cauzele si efectele, nu luam atitudine fata de ideile expuse, ci lasam, pur si simplu, sa vorbeasca Adevarul asa cum a fost el trait de catre semenii nostri. Punand pe masa cititorului volumul de fata, aducem si pe aceasta cale multumiri alese autorilor care au acceptat sa-si expuna, in materiale de amara publicistica, pasul, atitudinea si durerea tacute zeci de ani. in acest sens tinem sa le multumim indeosebi scriitorilor, savantilor si oamenilor de suflet care au acceptat colaborarea cu Centrul de Drept, precum si sponsorului nostru - dlui Oldrich Andrysek, reprezentant al inaltului Comisariat al Natiunilor Unite pentru Refugiati in Moldova.

În speranta ca aceasta carte este o datorie, partial achitata, un omagiu de recunostinta in fata naturilor viguroase care, deportate fiind, au cautat sa imprime mediului caracterul lor. De aici gandul pe care il desprindem cu siguranta: nimic, nici un amanunt, nici un nume nu trebuie uitat, deziderat pe care il impartasim cu tragere de inima nu numai noi, colectivul Centrului de Drept, publicand acest volum, dar si inaltul Comisariat al Natiunilor Unite pentru Refugiati din Moldova, organizatie internationala care a sustinut si sprijinit acest proiect de editare, proiect pe care-l consacram celei de-a 50-a aniversari de la fondarea ICNUR.

Dr. Alexei Barbaneagra, directorul Centrului de Drept, avocat

Vasile Dan

Biata Basarabie!

În anii aceia, cine-i uită?, înaintea erei noastre cum se spunea în socialism, ne-am amintit amândoi, eu și bunul meu prieten Dorel Sibii, prin nu știu ce împrejurare ciudată, un cântec vechi ce aparținea părinților noștri veterani pe frontul de răsărit: ???Azi-noapte la Prut/ războiul a-nceput/ Români trec granița iarăși,/ să ia înapoi/ prin sabie și scut/ moșia pierdut-astăvară.// Să mergem, să mergem în țara Basarabilor/ plină de grâne/ plină de flori.”

Tot cam atunci citeam, oarecum pe sub mână, versuri incredibile de Grigore Vieru în care solitar poetul sacraliza limba română schingiuită în Siberia de gheață. Și pe prozatorul Ion Drută, tot din Chișinău, în volumul Clopotnita unde personajele sale visau regal la Ferdinand Întregitorul de Tară. Imediat după revoluție, după declararea independenței de stat a Moldovei (Basarabiei), a limbii române ca limbă de stat, a tricolorului (roșu, galben și albastru) ca steag național și a Imnului “Desteaptă-te, române!” la fel ca în țara mamă, România, nimic nu mai credeam că poate opri procesul ireversibil al unirii provinciei furate într-o noapte la Prut cu țara. Evenimentele însăpe cât de tare au demarat, pe atât de brutal au fost curmate. Nu pe Prut, ci pe Nistru. Comunismul rezidual cel mai agresiv din interiorul Basarabiei, dar și din o Rusie rănită de moarte și visceral isterizată prin capul său de pod, Transnistria, mână în mână cu un ???comunism cu fațăumană” reprezentat la București de dl Ion Iliescu și de ministrul său de externe, Adrian Năstase, ne-au trezit din visare cu un dus rece, siberian. Independența Basarabiei era una specială: doar fațăde România, care se și grăbește, prima în lume, să o recunoască— dar nu și fațăde noua Rusie. Europa nu s-ar fi opus atunci la o ???soluție germană” în unirea noii Români cu provincia sa istorică, Basarabia. Singura condiție era aceasta: unirea să fie expresia cea mai democratică a voinței celor douăpărți. Dar populația românească Basarabiei, s-o spunem clar, era confuză, intoxicatăistoric bolșevic (exemplu: românii sunt și acum fasciști). Una covârșitor rurală, rănităistoric profund de mai multe ori în doar douăgenerații: Primul Război Mondial, revoluția bolșevică, marea unire cu Regatul României în 1918, an foarte tensionat și contradictoriu, cedarea Basarabiei, în iunie 1940, sovieticilor, în urma Tratatului Ribbentrop-Molotov, urmatăde masacre, execuții sumare, deportări în masăîn Siberia, exil, recuperarea peste un an, a Basarabiei către armata română— perioadăîn care colaboranții regimului bolșevic au plătit-o rău -, reocuparea în 1944 a provinciei de către sovietici cu urmări pentru populația româneascăși mai crunte decât între 1940-1941, “independența” de paie de acum, politica moale, lasă, fărăimaginație și persuasiune diplomaticăa României postceausiste (iliesciene), toate au dus la situația de acum. Basarabia este un teritoriu tampon între Europa și Euroasia. Tine de amândouădesirată, cu un picior într-una, cu celălalt în alta. Într-o Europă Unită, cu granița pe Prut, hăul se va lărgi cu siguranță.

Basarabia va cădea în el, ori va sări undeva: în România, acasă. Ori între bratele de otel, întotdeauna atât de primitive, ale Rusiei.

O biata de ea, Basarabie! Dar și de noi, dacă o uităm.